

จาก “หล่างถายลาน” สู่ไทย: งานศึกษาชาติพันธุ์วรรณาเครือข่าย
นายหน้าและระเบียบทางสังคมของการจัดส่งแรงงานเวียดนาม
มายังประเทศไทย¹

From “*Làng Thái Lan*” to Thailand: Ethnographic Inquiry in
Networks, Brokers and Social Orders of Sending Vietnamese
Migrant Workers to Thailand

อัจฉริยา ชูวงศ์เลิศ

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Achariya Choowonglert

Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences,

Naresuan University

Email: achariyach@nu.ac.th

เล วัน โตน

สถานประชาคมอาเซียนศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

Lê Văn Tôn

Center of ASEAN Communities Studies, Faculty of Social Sciences,

Naresuan University

Email: leton1985@gmail.com

วันรับบทความ: 22 มกราคม 2565 (Received January 22, 2022)

วันแก้ไขบทความ: 10 กุมภาพันธ์ 2565 (Revised February 10, 2022)

วันตอบรับบทความ: 1 มีนาคม 2565 (Accepted March 1, 2022)

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้วิเคราะห์ปฏิบัติการของการสร้างสรรค์ระเบียบทางสังคมของนายหน้าในเครือข่ายข้ามชาติของการส่งแรงงานนอกระบบชาวเวียดนามมายังประเทศไทยในช่วงเวลาทศวรรษการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาข้ามชาติ เก็บข้อมูลในเชิงพหุพื้นที่ในย่าน “หล่างถายลาน” (*Làng Thái Lan*-หมู่บ้านไทยแลนด์) ในเวียดนาม และในอำเภอสว่าง จังหวัดสันติ (นามสมมติ) ในไทย ตลอดจนการเดินทางข้ามแดนด้วยรถประจำทางร่วมกับนายหน้าและแรงงานชาวเวียดนามจากจังหวัดวันหาว (นามสมมติ) เวียดนามสู่ด่านชายแดนลาว-ไทย ในช่วงเดือนมีนาคม 2019 ถึงเมษายน 2020 ผลการศึกษพบว่าเครือข่ายและระเบียบทางสังคมดังกล่าวถูกสร้างและยึดโยงกับความเป็นญาติข้ามชาติและความเป็นย่านที่ทำให้เกิดการสะสมทุน พลังและอำนาจของนายหน้าผู้ส่งออกแรงงานในการเป็นผู้แสดงทางเศรษฐกิจที่สามารถสร้างสรรค์ระเบียบทางสังคมของตนเองในการส่งแรงงานนอกระบบมายังประเทศไทย

คำสำคัญ: แรงงานย้ายถิ่นข้ามชาติ, แรงงานย้ายถิ่นชาวเวียดนาม, แรงงานนอกระบบ, ระเบียบทางสังคมในเครือข่ายข้ามชาติ

Abstract

This article examines practices of creative social order in transnational social networks of sending Vietnamese migrant workers to the informal sector in Thailand over the course of three decades. The research on which this article is based involved transnational multi-sited ethnographic fieldwork in a neighborhood called *Làng Thái Lan* (Thailand Village) in Vietnam and Sawang district (alias name) in Thailand, as well as a two-day journey of Vietnamese migrants and brokers from Thanh Hóa province to the Lao-Thailand border. The fieldwork was undertaken intermittently

from March 2019 to April 2020. The research found that transnational networks which have been constructed are embedded in kinship and neighborhood relations. The research explores the roles of ordinary people as economic and politics actors creating their own social orders of sending Vietnamese migrant workers to the informal sectors in Thailand, and how they have resulted in capital accumulation.

Keywords: Transnational Migrant Worker, Vietnamese Migrant Worker, Informal Workers, Social Orders in Transnational Network

บทนำ

กว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การไปทำงานในประเทศไทยเป็นที่นิยมของชาวบ้านหล่งถายลาน (Làng Thái Lan) (หมู่บ้านไทยแลนด์)² อำเภอกวังจาง ตลอดจนอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดวันหาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเมื่อชาวเวียดนามได้รับการยกเว้นการตรวจลงตราวีซ่าเข้าประเทศไทยตั้งแต่ปี 2008 ได้เป็น ระยะเวลา 30 วัน อีกทั้งภูมิศาสตร์ที่ตั้งที่ไม่ห่างไกลกันมากนักเดินทางด้วยรถประจำทางได้ทำให้สามารถข้ามกลับไป-มา ระหว่างเวียดนาม-ไทยได้สะดวก ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือการมีระเบียบทางสังคมที่ถูกสร้างในเครือข่ายของการส่งแรงงานนอกระบบ ที่เริ่มต้นมาจากชาวหล่งถายลานคือเงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้การไปเป็นแรงงานนอกระบบข้ามชาติมีความปลอดภัยอย่างมาก

ด้วยข้อจำกัดของการเป็นแรงงานในระบบที่มีอยู่อย่างมากมาย แม้ประเทศเวียดนามเข้าสู่การเป็นสมาชิกประชาคมอาเซียนที่มีแนวคิดของการพึ่งพิงกันทางเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี 1995 แล้ว ทั้งยังมีบันทึกข้อตกลงด้านแรงงานระหว่างประเทศไทยกับเวียดนาม (Memorandum Of Understanding-MOU) ในปี 2015 แก้ไขเพิ่มเติมในปี 2018 ก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติพบว่า มีแรงงานเพียง 94 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 0.16 เท่านั้นที่จดทะเบียน

(ฝ่ายสารสนเทศ กลุ่มงานพัฒนาระบบควบคุมการทำงานของคณงานต่างตัว
สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน, 2563) จำนวนดังกล่าวจึง
สะท้อนให้เห็นถึงมาตรการของรัฐในการควบคุมแรงงานชาวเวียดนามผ่าน
ระบบทะเบียนของรัฐไทยที่ไม่ประสบความสำเร็จเป็นอย่างมาก ดังนั้น การ
“ไม่เข้า” สู่ระบบของแรงงานชาวเวียดนามสะท้อนให้เห็นว่าเงื่อนไขใน MOU
หลายประการไม่สอดคล้องกับแนวจิต (habitus) ในการทำงานของชาวเวียดนาม
ทั้งยังไม่เหมาะกับลักษณะและการแข่งขันในอุตสาหกรรมผลิตเครื่องนุ่งห่ม
(ที่ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักที่ชาวกว๊างมาทำงานในประเทศไทย) ตลอดจน
ไม่สอดคล้องกับลักษณะการจ้างงานในโลกสมัยใหม่ ที่ผู้ประกอบการมีแนวโน้ม
ที่จะจ้างงานนอกระบบมากขึ้น ถึงแม้ผู้ประกอบการเหล่านั้นเป็นบริษัทที่
จดทะเบียนในระบบก็ตาม รูปแบบการจ้างงานนอกระบบ เช่นการผลิตแบบ
รับเหมาช่วง (sub-contract production) การกระจายการผลิตไปตาม
บ้านเรือน (industrial outworkers or homeworkers) เป็นต้น การจ้างงาน
นอกระบบมักเกิดขึ้นกับอุตสาหกรรมการผลิตเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่มเพื่อ
การส่งออกของไทย ซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นผู้ประกอบการขนาดกลางและขนาด
เล็ก (Small and medium enterprise-SME) (ร้อยละ 99.8) (สำนักงาน
ส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, ม.ป.ป.)³ ซึ่งเกือบทั้งหมดมีการ
จ้างแรงงานข้ามชาติโดยใช้การรับเหมาและรับเหมาช่วง⁴

นอกจากนี้ รูปแบบการจ้างงานใน MOU ทำให้แรงงานผูกติดอยู่กับ
นายจ้างและกฎหมายค่าแรงขั้นต่ำ (วันละ 300 กว่าบาท) ไม่ได้สะท้อนความ
เป็นจริงของค่าครองชีพในปัจจุบัน ไม่เอื้อต่อการสะสมทุนของแรงงานข้ามชาติ
ทว่าเอื้อประโยชน์ต่อนายทุนที่ลดต้นทุนด้วยการจ่ายค่าแรงในอัตราที่ต่ำ
ที่สำคัญ ไม่สอดคล้องกับลักษณะงานที่ต้องการความยืดหยุ่นด้านเวลา ดังนั้น
การจ้างงานนอกระบบจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญของแรงงานชาวเวียดนามที่
ซึ่งเครือข่ายทางสังคมข้ามชาติและการจัดระเบียบทางสังคมภายในกลายเป็น
ปัจจัยสำคัญในการเคลื่อนย้ายแรงงานกลุ่มนี้เข้าสู่เศรษฐกิจนอกระบบใน
ประเทศไทย

การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติที่กระทำนอกระบบกฎหมายของรัฐที่ถูกยึดโยง (embedded) ไว้กับเครือข่ายข้ามชาติดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของคนในสองแผ่นดิน ทูตทางสังคมและเงื่อนไขอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ บทความชิ้นนี้จึงให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องเครือข่ายสังคมข้ามชาติของการส่งออกแรงงานนอกระบบชาวเวียดนามมายังประเทศไทย ที่ทำให้เราเห็นพลังของคนธรรมดา แม้พวกเขาไม่มีทรัพยากรทางเศรษฐกิจไม่มากนัก แต่เมื่อพวกเขาเข้ามาอยู่ในเครือข่ายสังคมข้ามชาติแล้ว เขากลับมีพลังในการสร้างสรรค์ระเบียบชีวิตข้ามชาติ สะสมทุน และแปลงเปลี่ยนทุนประเภทต่าง ๆ (ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ เป็นต้น) เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและยกระดับสถานะทางสังคมของพวกเขาในประเทศบ้านเกิดได้

ด้วยการใช้วิธีวิทยาชาติพันธุ์วรรณนาข้ามชาติ เก็บข้อมูลเชิงพหุพื้นที่ (multi-sited ethnography) ในย่าน “หล่างถายลาน (Làng Thái Lan-หมู่บ้านไทยแลนด์) ในเวียดนาม และในอำเภอสว่าง จังหวัดสันติ (นามสมมติ) ในประเทศไทย ตลอดจนการเดินทางข้ามแดนด้วยรถประจำทางร่วมกับนายหน้า และแรงงานชาวเวียดนามจากจังหวัดวันหาว (นามสมมติ) ที่กระทำในเดือนมีนาคม 2019 ถึงเดือนเมษายน 2020 บทความนี้พยายามทำความเข้าใจในกระบวนการสร้างเครือข่ายการอพยพของแรงงานชาวเวียดนามที่มีจุดเริ่มต้นมาจากหล่างถายลาน (หมู่บ้านไทยแลนด์) ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน การเกิดขึ้นของนายหน้าในการพาแรงงานข้ามแดนและการหางานให้ทำ ปฏิบัติการอันสร้างสรรค์ของนายหน้าในการสร้างระเบียบทางสังคมของการส่งแรงงานข้ามชาติมายังประเทศไทย การเชื่อมโยงกันของกลุ่มต่าง ๆ และการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมในเครือข่ายที่เป็นแนวนราบ (horizontal) ที่ซึ่งยึดโยง (embedded) ระเบียบทางสังคมดังกล่าวไว้กับความเป็นญาติและความเป็น (คนใน) ย่าน (เดียวกัน)

เครือข่ายสังคมข้ามชาติ การเป็นแรงงานนอกระบบ และระเบียบในเศรษฐกิจนอกระบบ

การศึกษาแรงงานข้ามชาติด้วยแนวคิดของการศึกษาเครือข่าย (network approach) เป็นทางเลือกที่สำคัญ ที่ทำให้นักวิจัยไม่ติดกรอบแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism approach) ที่มองสังคมของผู้อพยพข้ามชาติในระนาบเดียว (single level neoliberalism) รวมทั้งไม่ติดกรอบแนวคิดระบบเศรษฐกิจโลก (world economic system approach) ที่ให้ความสนใจแรงงานอพยพในแง่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ ทั้งแนวคิดเสรีนิยมใหม่และแนวคิดระบบเศรษฐกิจโลกต่างก็มองความแตกต่างด้านค่าแรงระหว่างประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่ากับประเทศที่มีฐานะทางเศรษฐกิจด้อยกว่า มองความต้องการด้านแรงงานของประเทศที่มีเศรษฐกิจที่ใหญ่กว่า รวมทั้งการมองว่าการที่มีทุนน้อย ฐานะยากจนคือปัจจัยที่ทำให้เกิดแรงงานอพยพจากประเทศที่พัฒนามากกว่าไปสู่ประเทศที่พัฒนาน้อยกว่า ทั้งนี้เพื่อหวังที่จะได้ค่าแรงที่สูงกว่าประเทศบ้านเกิด ภายใต้โครงสร้างการพัฒนาที่เหลื่อมล้ำ ส่วนในระดับจุลภาค แนวคิดเสรีนิยมใหม่อธิบายว่าการย้ายถิ่นเป็นทางเลือกที่สมเหตุสมผลของปัจเจก ในการสร้างฐานะความเป็นอยู่ของตนเองด้วยการขายแรงงาน (Gold, 2005; Nguyen & Walsh, 2014) แต่แนวคิดนี้ก็มีจุดอ่อนเพราะเป็นการวิเคราะห์แรงงานอพยพแค่ระดับเดียว (single level of analysis) (Gold, 2005: 257)

ส่วนทฤษฎีเครือข่ายข้ามชาติ (transnational network theory) ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงและการสื่อสาร ข้อผูกมัดทางสังคมและการส่งเงินกลับ (remittance) (Nguyen & Walsh, 2014) ทฤษฎีนี้วิเคราะห์มิติอันหลากหลายในหลายระนาบของการวิเคราะห์ (multi-level analysis) ในทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ศาสนา และวัฒนธรรมของผู้มีชีวิตสองแผ่นดิน (dual lives) ที่เชื่อมโยงกันระหว่างประเทศบ้านเกิดกับประเทศที่ทำงาน อาจกล่าวได้ว่า ในขณะที่ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่และทฤษฎี

ระบบโลกให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์มิติด้านเศรษฐกิจ ทัศนคติเครือข่ายกลับสนใจประเด็นทางสังคมของแรงงานอพยพ เช่นการจัดการองค์กรทางสังคม และการเคลื่อนย้ายของทรัพยากรต่าง ๆ โอกาสการมีงานทำ ข้อมูลข่าวสารการเงิน ที่อยู่อาศัย เงินส่งกลับ การปกป้องทางสังคมจากภาวะความเสี่ยงต่าง ๆ และการลดต้นทุนต่าง ๆ ในการอยู่และการทำงานในประเทศปลายทาง นอกจากนี้ แนวคิดเรื่องเครือข่ายทางสังคมยังเกี่ยวข้องกับประเด็นด้านชนชั้นชาติพันธุ์ เพศ อายุ ศาสนา สถานภาพทางกฎหมาย และประเด็นด้านอัตลักษณ์ ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาคด้วย (Gold, 2005: 257-9) ทั้งนี้แนวคิดเครือข่ายสังคมมองว่าการอพยพได้ถูกยึดโยงไว้กับการเมือง ชาติพันธุ์ ครอบครัวและเครือญาติ ความสัมพันธ์ในระดับชุมชน สิ่งแวดล้อม และประเด็นด้านการข้ามแดน ทั้งก่อนอพยพและขณะที่เป็นแรงงานอพยพข้ามชาติ ไม่เพียงเท่านั้น เครือข่ายยังช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจของการส่งเงินกลับและการพัฒนาประเทศบ้านเกิด

การมองผ่านเครือข่ายของแรงงานจึงทำให้เรามองเห็นการอพยพในฐานะที่เป็นกระบวนการร่วม (collective process) ที่ถูกสร้างและปั้นแต่งโดยทั้งโครงสร้างและผู้กระทำการทางสังคม รวมทั้งมองถึงการข้ามรัฐ (bypassing the state) ด้วย ทั้งนี้เพราะกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้อพยพได้ถูกยึดโยงไว้กับเครือข่ายแล้วนั่นเอง (Bartram, Poros & Monforte, 2014: 98) ดังนั้น ในเศรษฐกิจนอกระบบที่แรงงานข้ามชาติและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของพวกเขาไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายจากสถาบันของรัฐ เครือข่ายทางสังคมจะช่วยทำให้เรามองเห็นการสร้างและสะสมพลังของคนธรรมดาในโครงสร้างระดับรัฐที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการสร้างการดำรงชีพของพวกเขา หรือคือสิ่งที่ Ron Burt (1992) (อ้างถึงใน Gold, 2005: 266) เรียกว่า “การเชื่อมต่อช่องโหว่เชิงโครงสร้าง (bridge the structural hole)” แม้ว่าพวกเขาจะมีทรัพยากรไม่มากนัก แต่การเข้ามาอยู่ในเครือข่าย อาจทำให้แรงงานข้ามชาติเหล่านั้นกลายเป็นคนหรือกลุ่มที่มีอำนาจมากขึ้น (Gold, 2005: 266) ไม่ว่า

จะเป็นด้วย ประการแรก วิธีการสร้างจุดเชื่อมต่อ (nodes) และการเชื่อมโยง (connection) ในมิติของการข้ามชาติ ประการที่สอง การสร้างกลไกเชิงสถาบันทางสังคมในการสนับสนุนชีวิตข้ามชาติให้อยู่รอดและอยู่ดี การควบคุมพฤติกรรมผ่านการสร้างบรรทัดฐานและธรรมเนียมปฏิบัติในกลุ่มแรงงานข้ามชาติ และทำให้เกิดการกระทำรวมหมู่ (collective actions) ของแรงงานข้ามชาติ และประการที่สาม การแปลงเครือข่ายให้เป็นทุนทางสังคม (social capital)

ในการศึกษาแรงงานข้ามชาติในงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้เขียนยังได้ใช้แนวคิดเรื่องทุนทางสังคมข้ามแดน (transborder social capital) เพื่อศึกษาทรัพยากรต่าง ๆ และการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจข้ามพรมแดน ตลอดจนการเมืองของรัฐชาติ เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของผู้คนข้ามพรมแดนรัฐชาติ เราจะพบว่าทุนทางสังคมอาศัยอยู่ในเครือข่ายข้ามชาติที่ถูกมัดด้วยวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ผ่านการมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน ภาษาร่วมกัน เครือข่ายของเครือญาติและการมีบรรพบุรุษร่วมกัน ทั้งหมดนี้ถูกสร้างและรักษาไว้โดยวงจรของการอพยพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันซึ่งได้ทำให้ทุนทางสังคมของแรงงานข้ามชาติเพิ่มพูนขึ้น (Chen, 2005: 51) การอยู่ในเครือข่ายทางสังคมเท่ากับการมีสิ่งที่ปกป้องและพัฒนากิจกรรมของแรงงาน มีการช่วยเหลือกันภายในกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือมีข้อจำกัดในการได้รับช่วยเหลือจากภายนอกเช่นกลุ่มแรงงานนอกระบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างชุมชนข้ามแดนในประเทศปลายทาง ที่ยังคงเชื่อมต่อกับสถาบันทางสังคมของประเทศต้นทาง ทำให้เกิดความรู้สึกของการมีอัตลักษณ์ในที่ใหม่ที่ทั้งที่ต่างคนต่างมาจากภูมิภาคและมีภูมิหลังทางสังคมที่แตกต่างกัน (Gold, 2005: 265-6) ทุนทางสังคมของพวกเขาส่วนมากประกอบไปด้วยอัตลักษณ์ของสถานที่ดั้งเดิม (native-place identity) ที่อยู่บนความผูกพันอันเชิงภูมิศาสตร์ สิ่งเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะบำรุงรักษา (nurture) ความสนิทชิดเชื้อของลักษณะและการปฏิบัติทางเศรษฐกิจและการเมืองของทั้งถิ่นและภูมิภาคย่อย (Chen, 2005: 54)

อย่างไรก็ดี บทบาทของเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติไม่ได้มีเฉพาะด้านบวกเท่านั้น บทบาทในเชิงลบของเครือข่ายและข้อจำกัดของเครือข่ายของแรงงานก็มีเช่นกัน ในบางเงื่อนไขเงินก็มีความสำคัญกว่าความเป็นญาติ เช่นในเครือข่ายแรงงานที่หลอกลวงแรงงานไปในธุรกิจค้ามนุษย์ ในบางกรณีคำแนะนำของญาติเป็นทุนทางสังคมที่มาพร้อมกับเครือข่ายส่วนตัว (personal network) ซึ่งเป็นสิ่งที่อันตราย ชีวิตข้ามชาติ สำหรับบางคนจึงซับซ้อนวุ่นวาย (complicated) และถูกสะกิดกั้น (interrupted) ได้ในทุก ๆ ก้าว เนื่องจากแท้ที่จริงแล้วเครือข่ายทางสังคมถูกยึดโยงไว้ในความสัมพันธ์ทางการตลาด (embedded in market relations) ซึ่งมีลักษณะกลับหัวกลับหาง แทนที่ความสัมพันธ์ทางการตลาดจะยึดโยงอยู่ในสังคม ดังนั้น บางครั้งในเครือข่ายจึงมีการใช้อำนาจในการทำร้ายและกดขี่กัน (abused power) ด้วยซ้ำไป (Belanger & Wang, 2013)

กระนั้นก็ตาม การวิเคราะห์เครือข่ายข้ามชาติของการส่งแรงงานนอกระบบ ไม่เพียงศึกษาเรื่องทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ทว่าในเครือข่ายดังกล่าวยังมีปฏิบัติการในการนำเอาทุนต่างๆ มาสร้างระเบียบทางสังคมในความเป็นเศรษฐกิจ “นอกระบบ” ด้วย ทั้งนี้ ไม่มีใครปฏิเสธว่าเศรษฐกิจในและนอกระบบต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เช่นเศรษฐกิจในระบบจ้างแรงงานนอกระบบในลักษณะที่เป็นแรงงานไม่เต็มเวลา (part-time) เป็นลูกจ้างชั่วคราว เป็นผู้รับเหมางานไปทำด้วยสัญญาจ้างหรือสัญญาจ้างช่วง เป็นต้น (Chen, 2007: 2)

อย่างไรก็ดี ข้อถกเถียงในเรื่องเศรษฐกิจนอกระบบในแง่ที่มีความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจในระบบ ในรอบหลายปีที่ผ่านมามักอยู่ในกลุ่มสำนักคิด 3 สำนักที่เกี่ยวข้อง คือการมองเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์นิยม (dualism) การมองแบบโครงสร้างนิยม (structuralism) และการยึดถือกฎหมาย (legalism) (Chen, 2007) แนวคิดเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์นิยม เป็นการมองว่าภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ อยู่นอกระบบไม่มีการเชื่อมโยงกิจกรรม (หรือ

มีแต่ก็น้อยมาก) กับภาคที่อยู่ในระบบ เศรษฐกิจทั้งสองส่วนนี้แยกกันอยู่ สำหรับแรงงานที่ไม่อยู่ในระบบก็จะอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ส่วน**แนวคิดโครงสร้างนิยม**แตกต่างจากทวิลักษณ์นิยม โครงสร้างนิยมมองว่าเศรษฐกิจในและนอกระบบมีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก เนื่องจากเศรษฐกิจในระบบต้องแข่งขันและต้องการลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่มากับการอยู่ในระบบ ดังนั้นผู้ประกอบการจึงต้องลดค่าใช้จ่ายดังกล่าวด้วยการใช้การผลิตและการจ้างงานนอกระบบ

ส่วนแนวคิดกฏนิยมให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างกิจการ/ผู้ประกอบการที่อยู่ในระบบ กับสภาพแวดล้อมในการกำกับดูแลกิจการอย่างเป็นทางการ (formal regulatory environment) ซึ่งประกอบด้วยนโยบายรัฐบาล กฎหมาย และกฎระเบียบ (ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้ประกอบการธุรกิจกับรัฐบาลอาจจะสมรู้ร่วมคิดในการออกมาตรการเชิงนโยบายและกฎหมาย) แต่กระนั้นก็ตาม เฮอร์นันโด เดอร์ โซโต (Hernando der Soto) (อ้างอิงใน ตะวัน, 2557: 142) ให้ความเห็นว่าเศรษฐกิจนอกระบบไม่ใช่เศรษฐกิจที่ไร้ระเบียบ ทว่ามีการจัดระเบียบของตนเองที่แตกต่างไปจากระเบียบทางเศรษฐกิจที่อยู่ในระบบ และอาจจะแตกต่างไปจากระเบียบและกฎเกณฑ์ของรัฐ

อย่างไรก็ดี มาร์ธา อัลเธอร์ เซน (Martha Alter Chen, 2007) ให้ความเห็นว่า แนวคิดทั้ง 3 มีความเป็นไปได้ทั้งหมด เพราะเศรษฐกิจนอกระบบมีความหลากหลายมาก และความจริงเศรษฐกิจนอกระบบมีความสลับซับซ้อนกว่าแนวคิดที่กล่าวมาทั้งหมด โดยไม่ติดกับการมองโครงสร้าง โดยเฉพาะกับแนวคิดทวิลักษณ์นิยม การทำความเข้าใจเศรษฐกิจนอกระบบจำเป็นต้องศึกษาปฏิบัติการอันหลากหลาย ด้วยวิธีการเชิงสหวิทยาการ เพราะเศรษฐกิจนอกระบบมีลักษณะที่หลากหลายและซับซ้อน (Horodnic et al., 2017) แต่ที่แน่นอนที่สุดคือกิจการและแรงงานนอกระบบมีความเชื่อมโยงกับบริษัทในระบบ ในหลายกรณีนายจ้างมักอำพราง (disguised) ความสัมพันธ์ด้านการจ้างงานที่ไม่เป็นทางการ โดยใช้กฎหมายเป็นกลไก เช่น การให้เป็นผู้ประกอบการในการผลิตแบบรับเหมาช่วง (Chen, 2007: 9, Horodnic et al., 2017: 2) เพื่อ

หลีกเลี่ยงการขึ้นค่าจ้างและค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงาน โดยภาพรวม บริษัทที่อยู่ในระบบมักจ้างงานนอกระบบ และตรงนี้เองที่มีแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจอีกแนวคิดหนึ่งคือแนวคิดเรื่องความสมัครใจ (voluntarism) ของแรงงานที่จะอยู่นอกระบบ (Chen, 2007: 9) ซึ่งถือเป็นทางเลือกทางหนึ่งของปัจเจก

เมื่อมองเศรษฐกิจนอกระบบในกรอบของเศรษฐศาสตร์การเมืองของแรงงานข้ามชาติ (political economy of transnational migration หรือ migrant and international political economy) ก็พบว่ามีความสอดคล้องกันเนื่องจากแนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับพลังและอำนาจของคนธรรมดา กล่าวคือแรงงานอพยพมีความสามารถที่จะเป็นผู้แสดงทางเศรษฐกิจและการเมืองที่สำคัญ (significant economic and political actors) เพราะว่าพวกเขาไม่ได้อยู่ในกฎเกณฑ์ของรัฐ แต่ก็ยังสามารถเอาตัวรอดและสร้างสรรค์เศรษฐกิจนอกระบบได้ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองข้ามชาติในแง่นี้จะแตกต่างจากเศรษฐศาสตร์การเมืองของมาร์กซิสม์ คือไม่ได้มองแรงงานในฐานะที่เป็นผู้ถูกกดขี่ (exploited) จากนายจ้าง ด้วยเหตุนี้ แนวคิดนี้จึงมีประโยชน์ในการวิเคราะห์บทบาทของการย้ายถิ่นต่อการพัฒนาเศรษฐกิจจุลภาคที่เชื่อมโยงและข้ามพรมแดนระหว่างสองประเทศ ตลอดจนผลกระทบของการย้ายถิ่นต่อเศรษฐกิจมหภาคของทั้งสองประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจจุลภาคและผลลัพธ์ของเศรษฐกิจมหภาคต่อการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐ เช่น เงินส่งกลับกับการลงทุนโดยตรงจากแรงงานอพยพมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศบ้านเกิด พุนของผู้อพยพเป็นสิ่งที่ทดแทนในเชิงการเมืองโดยเฉพาะการเมืองของการเลือกตั้ง รูปแบบของเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ (economic globalization) นี้จึงทำงานเหมือนจักรยานสองล้อ คือทำงานร่วมกับโลกาภิวัตน์ของการเมืองภายในประเทศด้วย (Koslowski, 2005: 18-9)

หล่งถายลาน (หมู่บ้านไทยแลนด์)...ต้นทางของการส่งออกแรงงานนอกระบบ ชาวเวียดนามสู่ประเทศไทย

ในการทำความเข้าใจกับเครือข่ายข้ามชาติที่ส่งแรงงานเวียดนามนอกระบบเข้ามาในประเทศไทย จะเป็นไปไม่ได้เลย หากไม่เข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง “เวียดนาม (Việt Kiều)” หรือชาวเวียดนามอพยพไปอาศัยในต่างประเทศ กับ “เวียดนามไทยเฮือง (Việt Kiều Hội Hương)” หรือชาวเวียดนามอพยพที่กลับปิตุภูมิ เพราะเวียดนามคือผู้ที่ประสาน/ เชื่อมโยงกับสถานประกอบการในการหางานนอกระบบให้เวียดนามไทยเฮืองทำในประเทศไทย จนกระทั่งต่อมา เวียดนามไทยเฮืองกลายเป็นนายหน้าำแรงงานนอกระบบจากเวียดนามเข้าสู่ประเทศไทย พวกเขาจึงมีบทบาทสำคัญในการเปิดตลาดแรงงานเวียดนามนอกระบบในประเทศไทยมาตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1990 จนถึงปัจจุบัน การเป็นนายหน้าในการพาแรงงานข้ามพรมแดนกระทำด้วยการติดต่อหาคนที่พัก และแก้ปัญหาเมื่อแรงงานถูกตำรวจตรวจคนเข้าเมือง และตำรวจภายในประเทศจับกุม

หล่งถายลาน เป็นสถานที่ (place) ของชาวเวียดนามไทยเฮือง เป็นจุดเริ่มต้นของการส่งออกแรงงานจากอำเภอวังจางและอำเภอใกล้เคียงในจังหวัดวันหวามายังประเทศไทย ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม หล่งถายลานมีชื่ออย่างเป็นทางการอีกชื่อหนึ่ง แต่เพื่อปกปิดอัตลักษณ์ ผู้เขียนขอใช้ชื่อว่าหมู่บ้านโมริ (Làng Mò Rì) หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่สูงที่อยู่ทางภาคตะวันตกของจังหวัดวันหวา ห่างจากตัวจังหวัดวันหวาประมาณ 40 กิโลเมตร เดิมเป็นพื้นที่ป่า ในช่วงปี 1963-4 พื้นที่นี้ถูกจัดสรรให้บรรดาเวียดนามไทยเฮืองที่มาจากจังหวัดต่าง ๆ ในประเทศไทย ผู้ซึ่งต่างก็มีบรรพบุรุษในเวียดนามที่มีรากเหง้ามาจากต่างที่ต่างถิ่น พวกเขาทยอยกลับเวียดนามมาเรื่อย ๆ จนถึงปี 1964 จึงได้มีจำนวน 62 ครอบครัว ประมาณ 300 คนมาอยู่รวมกัน ก่อนการสร้างบ้านพวกเขาต้องอาศัยอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์ไท ที่หมู่บ้านวังอิง (นามสมมติ) ที่อยู่ติดกัน พร้อม ๆ กันไปกับการสร้างบ้านของ

ตนเองและหักล้างทางพงเพื่อทำการเกษตรและผลิตสินค้าต่าง ๆ ในรูปของ
คอมมูนในระบบเศรษฐกิจแบบวางแผน ชีวิตของพวกเขาในช่วงเวลานั้นได้รับความ
ยากลำบากมาก

พวกเขายังถูกจับตามองโดยนโยบายของรัฐ บนความไม่ไว้วางใจว่าจะ
รักและภักดีต่อชาติเวียดนามจริงหรือไม่ เนื่องจากพวกเขาไปอยู่ประเทศไทย
หลายสิบปี หลายคนเกิดในประเทศไทยด้วยซ้ำไป พวกเขาเคยถูกนับว่าเป็นคน
“ต่างชาติ” มาก่อน ความพยายามในการให้มาอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านเดียวก็
ทำให้ง่ายต่อการจับตา ตรวจสอบ/ ควบคุมโดยรัฐบาลสังคมนิยม อย่างไรก็ตาม
ในปี 1996 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของหมู่บ้านแห่งนี้ เนื่องจากมีการตั้งอำเภอ
ใหม่ที่แยกออกมาจากอำเภอโจวชนมาเป็นอำเภอกวังจาง ซึ่งศูนย์กลางของ
อำเภอกวังจางอยู่ที่หล่างถายลานพอดิ พื้นที่นี้จึงมีทั้งเจ้าหน้าที่รัฐ พ่อค้า
นักธุรกิจ เข้ามาซื้อที่ดินเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและทำธุรกิจ หล่างถายลานจึงกลาย
เป็นพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการศึกษาท้องถิ่นแห่งใหม่ ทั้งยังมี
ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่สำคัญคือเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นกว่า
ที่อื่น ๆ เพราะที่นี่มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรม
เวียดนาม

ตั้งแต่หล่างถายลานกลายเป็นศูนย์กลางของอำเภอกวังจางจนถึงต้น
ทศวรรษที่ 2010 ได้มีความพยายามกดดันให้เวียดนามให้เอื้อเฟื้อที่หล่างถายลาน
ขายที่ดินเพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐและนักธุรกิจคนนอกเข้ามาอยู่ปะปน นัยหนึ่ง
คือการซื้อที่ดินที่มีศักยภาพในฐานะศูนย์กลางความเจริญของท้องถิ่น แต่
อีกนัยหนึ่งคือวิธีการใหม่ที่รัฐบาลท้องถิ่นควบคุมพื้นที่และเวียดนามให้เอื้อเฟื้อ
ด้วยการมาอยู่ใกล้เพื่อการจับตอย่างใกล้ชิด เนื่องจากตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990
เป็นต้นมา พื้นที่นี้เป็น 1) ศูนย์กลางของการส่งแรงงานข้ามชาตินอกระบบ
ในจังหวัดวันหาว 2) การเป็นจุดกระจายของสินค้าหนีภาษีจากประเทศไทย และ
3) เป็นพื้นที่ที่มีการลักลอบค้าสัตว์และผลิตภัณฑ์จากป่าข้ามชาติ จนปัจจุบัน
สำหรับเหตุผลในข้อ 1 ผู้เขียนจะได้ขยายความต่อไป ส่วนเหตุผลข้อ 2 และ
3 ผู้เขียนไม่ขอกล่าวถึงเพราะอยู่นอกเหนือขอบเขตของบทความชิ้นนี้

แม้ปัจจุบันมีคนนอกเข้ามาอยู่ปะปนราว 1 ใน 3 ของประชากร หล่งถายลาน กระนั้นก็ตาม เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่รัฐบาลจับตาในทางการเมืองมาตั้งแต่อดีต หล่งถายลานจึงเป็นพื้นที่ที่มีความอ่อนไหวทางการเมืองสูง แม้ในปัจจุบัน การข้ามแดนไป-มาเกือบจะเสรีของแรงงานนอกระบบและสินค้าหนีภาษีจากประเทศไทยก็เป็นสิ่งรัฐบาลเวียดนามไม่ค่อยสบายใจนัก เพราะไม่สามารถควบคุมการเคลื่อนย้ายของประชากรและสินค้าให้มาอยู่ในระบบได้ทั้งหมด แต่ก็ไม่สามารถห้ามปรามได้ เพราะปัญหาการว่างงานสูงยังเป็นปัญหาหนักหนาในสังคมเวียดนามอยู่ การเข้ามาพักอาศัยและสนทนากับชาวบ้านของคนแปลกหน้าอย่างผู้เขียน (ชาวไทย) จึงเป็นสิ่งที่อ่อนไหวเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นสัมพันธกับกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่น หรือนายหน้าผู้ส่งออกแรงงาน-ชนสินค้าข้ามแดน ผู้เขียน (ชาวเวียดนาม) กล่าวแก่ข้าพเจ้าว่าเขากับผู้อำนวยการสำนักวิจัยสังคมและการพัฒนา มหาวิทยาลัยห่งดึก ซึ่งเป็นสถาบันที่ดูแลงานวิจัย (host institute) ต้องใช้ตำแหน่งและของกำนัลในการเจรจากับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นหลายคน หลายระดับ เพื่อให้ข้าพเจ้าเข้าพักอาศัยที่หล่งถายลาน และเก็บข้อมูลงานวิจัยในพื้นที่นี้ได้ หากเป็นหมู่บ้านอื่น การเข้าไปเก็บข้อมูลก็จะง่ายกว่านี้ ข้าพเจ้าเคยผ่านงานภาคสนามที่เวียดนามมาประมาณ 15 ปี ก็พบว่าเป็นจริง ดังนั้น ในการเก็บข้อมูล ข้าพเจ้าจึงต้องระวังในการตั้งคำถามและไม่รีบร้อนในการหาข้อมูลจนเกินไป รวมทั้งหลีกเลี่ยงประเด็นที่เปราะบางและประเด็นที่เป็นความขัดแย้งกับรัฐบาลเวียดนามด้วย

กำเนิด พัฒนาการ และการสะสมทุนของนายหน้าผู้พาแรงงานเวียดนามนอกระบบมายังประเทศไทย

เป็นที่น่าสนใจว่าผู้ที่เป็นนายหน้านำแรงงานนอกระบบส่งมายังประเทศไทย โดยเฉพาะก่อนทศวรรษที่ 2010 (เท่าที่ผู้เขียนพบในเวลานี้) ทั้งหมดเป็น “ผู้หญิง” (ต่อมาในช่วงไม่ถึง 10 ปีมานี้จึงเริ่มมีนายหน้าที่เป็นผู้ชาย) และที่น่าสนใจกว่านั้นคือนายหน้ารุ่นบุกเบิกกลับไม่ได้นับเชื้อสายเวียดนาม ทว่าเป็น “หญิงไทย” หรือ “หญิงลูกครึ่งไทย” ที่ได้สามีเป็นเวียดนามเกี่ยวให้ยเอื้อ

นายหน้าคนต่อ ๆ มาจึงเป็นเวียดเกียวโฮ้ยเอื่องหรือลูกหลานของเขา ประมาณสามทศวรรษต่อมาจึงมีนายหน้าที่เป็นผู้ชาย (แม้เป็นส่วนน้อย) ที่เป็นคนเวียดนาม นอกจากนี้ นายหน้ายังมีความรับผิดชอบที่เปลี่ยนไป ปัจจุบันนายหน้าที่อำเภอกวังจางมีประมาณ 10 กว่าคน แต่ถ้าทั้งจังหวัดวันหาวมีประมาณ 30-40 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง

เพื่อทำความเข้าใจการกลายมาเป็นนายหน้าส่งแรงงานข้ามชาติ บทบาทและความสำคัญของนายหน้าต่อตลาดแรงงานนอกระบบข้ามชาติ ตลอดจนการสะสมทุนต่าง ๆ เพื่อเป็นนายหน้า บทความนี้จึงแบ่งนายหน้าเป็น 2 รุ่น คือนายหน้ารุ่นบุกเบิกหรือรุ่นแรก (ต้นทศวรรษ 1990-ประมาณปี 2010) และนายหน้ารุ่นหลังหรือรุ่นใหม่ (หลังจากปี 2010 โดยประมาณจนถึงปัจจุบัน) ทั้งสองรุ่นมีลักษณะที่แตกต่างกัน กระนั้นก็ตาม สิ่งเหมือนกันของนายหน้าสองรุ่นในการส่งแรงงานข้ามชาติไปยังประเทศไทย คือมีลักษณะของการพาแรงงาน “ร่วมหัวจมท้าย” ข้ามด่านชายแดนเวียดนาม-ลาว ลาว-ไทย ไปด้วยกันด้วยรถบัสจนถึงจังหวัดสันติ ทั้งนี้โดยมีรายละเอียดดังนี้

นายหน้ารุ่นบุกเบิก (ต้นทศวรรษ 1990-ประมาณปี 2010)

นายหน้ารุ่นบุกเบิก คือนายหน้าที่เคยเป็นแรงงานข้ามชาติเมื่อต้นทศวรรษที่ 1990 พวกเขามีความสามารถ (ทุนมนุษย์) ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญในการเป็นนายหน้าคือ **ประการแรก** ความสามารถในการพูดภาษาไทยที่ชัดและคล่องแคล่วจนแยกไม่ออกว่าพวกเขาเป็นคนต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นเพราะพวกเขาคือคนไทยแต่มาได้สามิเวียดนามหรือเป็นลูกครึ่งไทย-เวียดนาม หรือเพราะโตเป็นสาวที่เมืองไทยก็ตาม สิ่งนี้เป็นทั้งทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรม **ประการที่สอง** พวกเขาเป็นผู้หญิง นายหน้ายุคบุกเบิกนี้มีประมาณ 12 คน ทั้งหมดเป็นผู้หญิงวัยกลางคน ในการบุกเบิกที่ยังไม่มีระเบียบทางสังคมของการส่งแรงงานนอกระบบไปยังประเทศไทยจึงต้องการความไว้วางใจ ดังนั้น ความเป็นหญิงจึงเป็นสิ่งที่ครอบคลุมของแรงงานไว้วางใจมากกว่าการให้เดินทางกับผู้ชาย นอกจากนี้ การติดต่อ

ประสานงานต่าง ๆ เป็นงานที่มีลักษณะ “จุกจิก” และ “ไม่เป็นระบบ” หรือเป็น “เหวี่ยงหลุดหวัด (việc lặt vặt)” (ในภาษาเวียดนาม) ได้กำไรไม่มาก จึงเป็นงานที่ผู้ชายในยุคสมัยนั้นมักไม่ค่อยทำ ถือได้ว่าเป็นหญิงคือทุนทางวัฒนธรรมหนึ่งที่สำคัญต่อการบุกเบิกภารกิจนี้ **ประการที่สาม** เพราะเคยเป็นแรงงานข้ามชาติมาก่อน พวกเขาจึงมีความสามารถในการสร้างเครือข่ายทั้งกับนายจ้างชาวไทยหลายคน กับนายหน้าที่ด่านชายแดน และกับเจ้าหน้าที่รัฐ อันเป็นการสะสมทุนทางสังคมที่สำคัญยิ่ง

พวกเขาทำหน้าที่พาแรงงานข้ามแดนจากแหล่งถาหรสถานและหมู่บ้านอื่น ๆ ในอำเภอกวังจางไปทำงานที่ประเทศไทยด้วยทางรถยนต์ทั้งจัดหายานพาหนะ ดำเนินการกับด่านชายแดนของทั้ง 3 ประเทศ เมื่อไปถึงจังหวัดสันติแล้ว พวกเขาต้องจัดหาที่พัก อาหาร และจัดหาพาหนะเพื่อพาแรงงานไปพบนายจ้าง ด้วยเหตุนี้ นายหน้าจึงไม่สามารถนำแรงงานไปทำงานที่เมืองไทยได้คราวละมาก ๆ แต่ถ้าแรงงานข้ามแดนไปในจำนวนน้อย พวกเขาก็จะได้ไม่คุ้มเสีย โดยเฉลี่ยพวกเขาจะนำแรงงานไปได้ประมาณครั้งละ 6-12 คน อย่างไรก็ตาม โดยส่วนใหญ่ นายหน้าคนหนึ่งพาคนไปทำงานเพียง 5-10 คน/ครั้ง การพาคนไปได้คราวละไม่มากนักเพราะต้องรับผิดชอบดูแลคนเดียวตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง คือพาขึ้นรถจากแหล่งถาหรสถานและส่งจนถึงสถานประกอบการของนายจ้าง

อย่างไรก็ดี เนื่องจากข้อจำกัดในการเก็บข้อมูลจากนายหน้ายุคแรก เพราะส่วนใหญ่เสียชีวิตหรือสุขภาพผกแล้ว บางคนก็ไม่ได้อยู่ที่แหล่งถาหรสถานแต่ไปอยู่ที่ภาคอีสาน ประเทศไทย และเลิกอาชีพนายหน้าไปนานแล้ว ผู้เขียนไม่สามารถหาที่อยู่ได้ รวมทั้งบางคนยากที่ผู้เขียนจะเข้าถึง เพราะตัวเขาหรือครอบครัวเขามีอาชีพค้าขายผลิตภัณฑ์จากป่าซึ่งผิดกฎหมาย จึงระมัดระวังอย่างยิ่งในการพูดคุยกับผู้เขียน ดังนั้น ในที่นี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงชีวิตและกระบวนการเป็นนายหน้าของ 1) บ่าซ่าและบ่าแตง (บ่าซ่า เสียชีวิตแล้ว ส่วนบ่าแตงไปอยู่ชัยภูมิ ทั้งสองเป็นนายหน้าที่ผู้เขียนเก็บข้อมูลจากชาวบ้าน

หล่งถยถลน ซึ่งเป็นนยหน้าร่วมสมักัน และบางคนเป็นแรงงานที่ทั้งสงคนพาไปหางนทำที่ประเทศไทย) 2) บ่าตุเอวียน และ 3) โกตัง

1) บ่าสำและบ่าแตง

“บ่าสำ” (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และ “บ่าแตง” คือคนไทยและลูกครึ่งไทย (ตามลำดับ) เป็นสองคนมีสัญชาติไทย พวกเธอเป็นคนแรกขงหล่งถยถลนที่กลับไปเมืองไทย⁵ ทั้งสองคนมีสามีเป็นเวียดเกี๋ยวไทยเอียง บ่าสำเป็นคนไทยอีสานอพยพตามสามีมายังเวียดนาม ในปี 1963 ส่วนบ่าแตงอพยพตามบิดา (ชาวเวียดนาม) และมารดา (ชาวไทย) มาที่เวียดนาม (บ่าแตงได้รับสัญชาติไทยตามมารดาทั้งยังเกิดในประเทศไทย) ต่อมาเธอได้แต่งงานกับเวียดเกี๋ยวไทยเอียงที่หล่งถยถลนนี้ เมื่อเวียดนามเปลี่ยนระบอบเศรษฐกิจจากเศรษฐกิจแบบวางแผนจากส่วนกลางเป็นเศรษฐกิจตลาดเสรีในเดือนธันวาคม 1986 ซึ่งเป็นโอกาสที่เปิดกว้างให้มีการเคลื่อนที่ของคน เงินตราและสินค้า ดังนั้น ในปี 1987 บ่าสำและบ่าแตงจึงชวนกันไปพบเจ้าหน้าที่ทูตไทยที่กรุงฮานอย แสดงตัวเป็นคนไทยและขอความช่วยเหลือให้พาพวกเธอกลับไปเยือนเมืองไทย เพราะพวกเธอทนต่อความลำบากที่เวียดนามไม่ได้⁶ ซึ่งก็ประสบความสำเร็จ พวกเธอสามารถกลับไปเยือนประเทศไทยได้ในปี 1988

หลังจากนั้น พวกเธอเดินทางไป ๆ มา ๆ ระหว่างประเทศไทยและเวียดนามหลายครั้ง ต่อมาบ่าสำจึงได้เลิกร้างกับสามีชาวเวียดนาม กลับมาตั้งรกรากใหม่อีกครั้งที่ประเทศไทย ไม่นานเธอก็ได้พาตัวลูกสาวกลับไปอยู่ในประเทศไทย และขอสัญชาติไทยให้ลูกสาวด้วย อย่างไรก็ดี องชุย ผู้ใหญ่บ้านหล่งถยถลน กล่าวแก่ผู้เขียน⁷ ว่าหญิงไทยในหมู่บ้านนี้ (คือคนที่มีสามีเป็นเวียดนามแล้วติดตามสามีมาเวียดนาม) เมื่อมีการเปิดประเทศหรือมีโอกาสกลับเมืองไทย พวกเขาทั้งหมดทั้งสามีและกลับไปประเทศไทย ใช้สัญชาติไทยรวมทั้งนำเอาบุตรไปอยู่ในประเทศไทยและขอสัญชาติไทยให้บุตรด้วย ต่อมาพวกเธอก็ได้สามีใหม่ที่ประเทศไทย

ในปี 1989 เมื่ออยู่ประเทศไทย บ่าซ่าได้ไปเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานเย็บผ้าแห่งหนึ่งที่ตำบลบ้านส้มเปรี๊ยะ (นามสมมติ) อำเภอลำลูกเกด จังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย ด้วยการแนะนำงานโดยบ่ากิมทู่ ซึ่งเป็นเพื่อนของบ่าซ่าเมื่อครั้งพวกเขายังเป็นสาววัยรุ่นอยู่ที่อีสาน (ก่อนอพยพกลับมาที่เวียดนาม) เมื่อทำงานไปได้ระยะหนึ่งเธอพบว่าโรงงานเย็บผ้าที่นั่นต้องการแรงงานเพิ่ม เธอจึงพาคนจากหล่างถายลานข้ามมาทำงานเย็บผ้าที่บ้านส้มเปรี๊ยะ อันเป็นจุดเริ่มต้นของเครือข่ายข้ามแดนที่มาจากปฏิบัติการจากเบื้องล่าง (from below) นอกจากนี้ เธอยังจัดหาแรงงานไปทำงานเป็นคนรับใช้ในบ้านของคนไทยด้วย เมื่อบ่อยครั้งเข้า การเป็นนายหน้าจึงกลายเป็นอาชีพของบ่าซ่า บ่าซ่าทำอาชีพนี้ได้ไม่นานก็เลิกทำ เพราะผลตอบแทนไม่คุ้มค่า โกตัง นายหน้ารุ่นต่อมาวิจารณ์การเป็นนายหน้าของบ่าซ่าว่า “บ่าซ่าสูง บ่าเคิมโซ้วโดว บ่าบิเหล่อเหยี่ยว” (บ่าซ่าไม่ฉลาด บ่าซ่าเลยไม่รวย โดน (แรงงาน) โกงเยอะ) ต่อมาบ่าซ่าจึงเลิกเป็นนายหน้า เธอทั้งสามมีชาวเวียดนามและได้สามีใหม่เป็นคนไทย แต่ไม่มีลูกกับสามีใหม่ เธออยู่ที่ประเทศไทยจนเสียชีวิตที่นั่นเมื่ออายุ 70 กว่า (หรือประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา) ส่วนลูกที่เกิดจากสามีชาวเวียดนามก็โยกย้ายอยู่ที่หล่างถายลาน แต่ไม่มีใครยึดอาชีพนายหน้าส่งออกแรงงานเหมือนบ่าซ่า ส่วนบ่าแตง ซึ่งเป็นคนไทยที่กลับไปเยือนประเทศไทยพร้อมบ่าซ่าก็ไม่ได้ทำอาชีพนายหน้าอย่างจริงจัง (อาจจะมึบบ้างบางครั้งที่พาแรงงานที่นี้ไปทำงานทำที่ประเทศไทย) ปัจจุบันบ่าแตงอาศัยอยู่ที่ภาคอีสานในประเทศไทย เธอได้หย่าขาดจากสามีชาวเวียดนามและแต่งงานใหม่กับคนไทย ส่วนสามีชาวเวียดนามก็มีภรรยาใหม่เป็นคนเวียดนาม

2) บ่าตุเอวียน

บ่าตุเอวียน เป็นนายหน้าที่มีชื่อเสียงเป็นรู้จักกันอย่างกว้างขวางในย่านนี้ เธอเป็นคนทีพาชาวกว๊างจางไปทำงานที่เมืองไทยมากที่สุด ทั้งยังเป็นคนที่ยึดอาชีพนายหน้าที่นานที่สุดในกว๊างจาง (ปี 1996-2013 หรือ 17 ปี) เธอเป็นคนเวียดนามโยกย้าย ปัจจุบัน (ปี 2022) อายุ 80 ปี เกิดที่จังหวัด

แห่งหนึ่งในภาคอีสาน ประเทศไทย เธอเป็นคนเดียวในครอบครัวฝ่ายบิดา-มารดาของตนเองที่อพยพกลับมายังเวียดนาม เนื่องจากติดตามสามีที่เป็นชาวเวียดนาม พี่น้องของเธอทุกคนยังอยู่ที่ประเทศไทยและได้สัญชาติไทยแล้ว ตอนที่เธอมาเวียดนาม เธออายุได้ 22 ปี และมีบุตรแล้ว 2 คน เธอามีบุตรเพิ่มที่หลังกลางลานอีก 7 คน รวมมีบุตร 9 คน (เสียชีวิต 1 คน) ในปี 1987 บ่าตูเอวียนกลับไปเยี่ยมบ้านที่ประเทศไทยแต่ยังไม่ได้ทำงานเพราะในเวลานั้นเธอยังมีกิจการค้าขายสัตว์ป่าและผลิตภัณฑ์หายากจากป่า ซึ่งเป็นกิจการในครอบครัวอยู่

หลังจากสามีเสียชีวิตในปี 1994 ในปีถัดมารัฐบาลเวียดนามห้ามทำการค้าขายสัตว์ป่าและผลิตภัณฑ์หายากจากป่า บ่าตูเอวียน ซึ่งจริง ๆ แล้วควรจะร่ำรวยมากจากการค้าขายสิ่งเหล่านี้มากกว่า 15 ปี กลับไม่ได้รวย เพราะมักเล่นการพนัน (ไพ่) จนเกือบหมดตัว จึงได้ไปเป็นแรงงานรับจ้างที่จังหวัดในภาคกลาง ในปี 1996 บ่าตูเอวียนในวัย 54 ปี ทำงานได้ไม่กี่เดือน จึงย้ายไปทำงานร้านอาหารที่จังหวัดทางภาคใต้ได้ 3 ปี ด้วยความช่วยเหลือจากพี่น้องร่วมอุทรที่อยู่เมืองไทย ด้วยเหตุที่มีเครือข่ายญาติพี่น้องที่ประเทศไทยอย่างกว้างขวาง กอปรกับการเดินทางไป ๆ มา ๆ หลายสถานที่ โดยเฉพาะการทำงานในประเทศไทยซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงจังหวัดในภาคใต้และภาคกลาง ทำให้บ่าตูเอวียนรู้จักผู้คนหลากหลาย ทั้งยังพูดภาษาไทยสำเนียงกรุงเทพฯ ได้ชัดมาก (แม้แต่การสนทนากับข้าพเจ้า บางครั้งก็ใช้ภาษาไทยในการสนทนา) นับเป็นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่บ่าตูเอวียนได้สะสมไว้

ดังนั้น ในปี 2001 บ่าตูเอวียนเริ่มพาคนหลังกลางลานไปทำงานที่เมืองไทย จากนั้นเธอจึงได้พัฒนาตัวเองไปเป็นนายหน้าเต็มขั้น ต่อมาเธอก็กลายเป็นผู้ที่มีลูกค้าและผู้รู้จักมากที่สุดในยุคนั้น การพาคนไปเมืองไทยของบ่าตูเอวียนไปได้เพียงคราวละ 5-6 คน เดือนละ 2-3 ครั้งเท่านั้น เพราะแต่ละครั้งใช้เวลาเกือบ 10 วัน เนื่องจากต้องพาแรงงานไปส่งถึงสถานประกอบการแต่ละแห่ง ไปได้วันละ 2-3 คน ดังนั้น บ่าตูเอวียนก็จัดที่พักและอาหารแก่

แรงงานก่อนที่จะนำไปส่งยังสถานประกอบการ หากแรงงานพบปัญหาไม่สามารถทำงานในสถานประกอบการแห่งนั้นได้ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม รวมทั้งการถูกตำรวจจับ บำตุเอเวียนก็ต้องไปนำตัวออกมาแล้วหางานให้ใหม่ หากถูกตำรวจจับก็ต้องติดต่อคนไทย (เวียดเกี้ยวที่ได้สัญชาติไทย) มาประกันตัว เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจของการส่งแรงงานไปยังสถานประกอบการแล้ว เธอมักซื้อของ (หนีภาษี) จากประเทศไทยกลับมาขายที่เวียดนาม อันเป็นรายได้เสริมอีกทางหนึ่ง เพราะลำพังเพียงแค่ว่าบริการนายหน้าที่น้อยนิด ไม่สามารถทำกำไรได้คุ้มค่า บำตุเอเวียนนับว่าเป็นนายหน้าบุกเบิกคนหนึ่งที่มีชื่อเสียงในการดูแลแรงงานข้ามแดน เธอเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างระเบียบทางสังคมของการส่งออกแรงงานข้ามชาติก็ว่าได้

บำตุเอเวียนเลิกเป็นนายหน้าเมื่อปี 2018 เพราะสุขภาพร่างกายที่ไม่เอื้ออำนวย เธอมักเป็นโรคปวดเมื่อยตามร่างกายโดยเฉพาะที่หลังและขา เพราะต้องเดินทางทางรถยนต์ในแต่ละครั้งประมาณ 30 ชั่วโมง ไป-กลับก็ 60 ชั่วโมง รวมเวลาที่เป็้นนายหน้า 17 ปี เธอกล่าวว่านายหน้าในหล่งถายลานรุ่นบุกเบิกรุ่นเดียวกับเธอซึ่งมีประมาณ 5-6 คนนั้น ตอนนี้มีอายุมากแล้วเลิกทำอาชีพนี้ไปหมดแล้ว ปัจจุบันบำตุเอเวียนอยู่กับบุตรชายและสะใภ้ ซึ่งมีธุรกิจร้านขายสินค้าไทยและเวียดนามขนาดใหญ่ในหล่งถายลาน บ้ายร้านค้าที่เป็นรูปหญิงไทยห่มสไบ และข้อความที่บ่งบอกว่าร้านนี้ขายของจากประเทศไทย ลูกหลานของเธอเป็นผู้ดูแลกิจการ ส่วนเธอนั้นเพียงกำกับและใช้ชีวิตบั้นปลายอย่างสงบบนเตียงนอนไฟฟ้า หรือไม่ก็ไปเล่นไฟที่บ้านลูกสาวอีกคนที่อยู่ในหล่งถายลานแทบทุกวัน

3) โกตัง

“โกตัง” เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าไปอาศัยพักอยู่ด้วยในช่วงเวลาที่ไปเก็บข้อมูลในหล่งถายลานทุกครั้ง โกตังพูดภาษาไทยคล่องมาก มีสำเนียงคล้ายคนไทยภาคอีสานที่พูดสำเนียงกรุงเทพฯ โกตัง เกิดที่เมืองไทยในครอบครัวของชาวเวียดเกี้ยวเมื่อ ค.ศ. 1955 เธอมีชื่อไทยทั้งชื่อเล่นและชื่อจริงด้วย ปัจจุบัน

อายุ 69 ปี เธอเรียนหนังสือไทยถึงชั้นประถม 2 โกติงกล่าวว่าในเวลานั้น เธออ่านหนังสือได้ทั้งภาษาไทยและภาษาเวียดนาม (ด้วยการเรียนภาษาเวียดนาม ในครอบครัว) เมื่อปี 1964 ในวัย 9 ขวบ เธอเดินทางติดตามบิดา-มารดาซึ่งเป็นเวียดนามที่หนีภัยกลับมาเวียดนาม ด้วยเรือหมายเลข 72 (จากเรือทั้งหมด 74 ลำ) โกติงอาศัยอยู่ที่อำเภอวังจางคนเดียวมานานหลายปี หลังจากที่ลูกชาย 2 คน ลูกสาว 1 คน ไปทำงานที่อื่น ลูกชายคนที่สองไปทำงานที่ได้ห้วนได้ประมาณ 5 ปี และก็กลับมาอยู่ที่วังจางอย่างถาวรเมื่อต้นปี 2020 ที่ผ่านมา ลูกชายคนโตทำงานเป็นทหารที่จังหวัดด่งนาย (Đồng Nai) ภาคใต้ของประเทศ ส่วนลูกสาวคนโตได้สามีเป็นคนไทย ซึ่งทำงานและอาศัยที่ตำบลบ้านส้มเปี้ยว อำเภอและจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทย (สถานที่ที่ป่าสาเคยมาทำงาน) ส่วนสามีโกติงนั้นเสียชีวิตไปแล้วตั้งแต่ปี 1974 ในเวลานั้น เธออายุเพียง 39 ปี

ด้วยความที่เป็นแม่เลี้ยงเดี่ยวที่ต้องเลี้ยงดูลูก 3 คน หลังสามีเสียชีวิต โกติงจึงต้องมาหางานทำในประเทศไทย โดยอาศัยป่าสาพาไปทำงานในปี 1997 ครั้งแรกๆ เธอทำงานเป็นคนรับใช้ในบ้านที่จังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน พร้อมบุตรสาว ได้เงินเดือน ๆ ละ 2,000 บาท/คน ซึ่งถือว่าเป็นเงินเดือนที่น้อยมาก (ในปีนั้นค่าแรงขั้นต่ำอยู่ที่ 157 บาท) แต่โกติงกล่าวว่า “ยังดีกว่าการรับค่าแรงเดือนละ 300,000 ดอง ที่เวียดนาม” ต่อมาเมื่อมีผู้แนะนำให้ไปทำงานเป็นคนรับใช้ในบ้านที่จังหวัดสันติ ในภาคกลาง ซึ่งมีรายได้ดีกว่าคือได้เงินเดือน ๆ ละ 4,000 บาท แต่บุตรสาวไม่ไปด้วยเพราะทางเจ้าของบ้านขึ้นเงินเดือนให้ 3,000 บาท บุตรสาวจึงอยู่ที่บ้านเดิม เมื่อโกติงไปทำงานที่จังหวัดสันติเพียงลำพังก็รู้สึกเหงามาก ทำงานได้เพียงครึ่งเดือนก็ขอกลับไปเยี่ยมบุตรสาว เจ้าของบ้านให้เงินเดือนเพียงแค่ครึ่งเดือน เพราะกลัวโกติงไม่กลับมาทำงาน สุดท้ายโกติงก็ไม่ได้กลับมาทำงานจริง ๆ เธอไปหางานทำที่โรงงานแทนที่จะกลับไปที่บ้านหลังนั้น

โกดิ่งไปทำงานที่ประเทศไทยได้ประมาณ 11 ปีก็เริ่มทำอาชีพนายหน้า เธอทำอาชีพนี้ระหว่างปี 2008-2010 โกดิ่งทำอาชีพนายหน้าได้เพียง 3 ปีก็เลิก เพราะในเวลานั้นมีคนทำอาชีพนี้จำนวนไม่น้อย ยิ่งไปกว่านั้นเธอถูกแรงงานที่ตนเองพาไปทำงานโกงค่านายหน้าหลายครั้ง โกดิ่งกล่าวแก่ผู้เขียน (แปลเป็นไทย) ว่า⁸

เวลาเราส่งเขา (แรงงานข้ามชาติ) ไป (ทำงานในเมืองไทย) เขาไม่มีเงิน (ค่าใช้จ่ายในการหางาน รวมทั้งค่าบริการของนายหน้า) เราก็ให้เขาติดเงิน (เมื่อเขา) อยู่ไปสักพัก เขาเจอเพื่อน รู้ช่องทาง พูดภาษาไทยได้ เขาเปลี่ยนนายจ้าง เปลี่ยนซิม (โทรศัพท์) หนีไปเลย ตามตัวไม่ได้ เพราะไม่ใช่คนที่หล่งถายลาน

สำหรับที่อื่น เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปว่า แรงงานมักถูกนายหน้าคดโกง (Belanger & Wang, 2013) แต่สำหรับที่นี้กลับตรงกันข้ามนายหน้ามีความเสี่ยงต่อการถูกโกง ทั้งยังได้ไม่คุ้มเสีย หลายคนจึงเลิกอาชีพนี้ไป เช่นโกดิ่ง เป็นต้น นายหน้าจึงต้องมีแนวทางปฏิบัติใหม่ (อันเป็นระเบียบทางสังคมใหม่ ซึ่งจะได้ขยายความต่อไป) ในการเลือกคนที่ตนจะให้เดินทางไปด้วย ว่าต้องเป็นญาติหรือคนในย่านเดียวกัน หากไม่เช่นนั้นก็ต้องรู้จักบ้าน หรืออย่างน้อยที่สุดก็ต้องจ่ายค่าบริการนายหน้าอย่างเต็มจำนวนจึงจะพาข้ามไปประเทศไทย ในเวลาต่อมา โกดิ่งก็เรียนรู้ว่าเพื่อป้องกันไม่ให้ถูกโกงจากแรงงานข้ามชาติคือการบอกให้นายจ้างหักเงินเดือนของแรงงานเหล่านั้นมาให้นายหน้า ไว้เป็นค่าบริการนายหน้าและค่าใช้จ่ายเพื่อการหางานทำ (ที่นายหน้าสำรองจ่ายออกไปก่อน) สิ่งนี้ก็เป็นระเบียบทางสังคมใหม่ที่ป้องกันการถูกแรงงานโกง

4) นายหน้าคนอื่น ๆ

นอกจากบ่าซ่า บ่าตุ๋เอวียน และโกดิ่งแล้ว ที่หล่งถายลานยังมีนายหน้าอีกหลายเช่น บ่ากิมพู บ่าหย่อ บ่าทวา บ่าเจื่อง และบ่าเหล้ง บ่าเหล้งเหมือนบ่าแตง เธอเป็นลูกครึ่ง มีบิดาเป็นชาวเวียดนาม มารดาเป็นคนไทย เธอมีสัญชาติไทยตามมารดาและโดยการเกิด บ่าเหล้งตามบิดาและมารดาที่อพยพ

กลับมาอยู่ที่แหล่งถลุงถ่าน ต่อมาได้แต่งงานกับเวียดเกียวโฮ่ยเฮือง ณ ที่แห่งนี้ บ่าเหล้งมีโอกาสไป-กลับเมืองไทยและเวียดนามบ่อยครั้ง และมีประสบการณ์ เช่นเดียวกับบ่าสำ เส้นทางการทำงานข้ามชาติชาวเวียดนามจึงไม่ค่อย แตกต่างจากบ่าสำนัก

นอกจากนี้ ที่กว๊างจางยังมีนายหน้ามือสมัครเล่นที่ไม่ได้ทำเป็นอาชีพ เช่นบ่าฮวาและจิลิวลี เป็นต้น พวกเขาพาญาติและเพื่อนบ้านไปทำงานด้วยกัน ตามคำขอของนายจ้างของตน โดยคิดเงินเป็นเงินลงขันรวม ๆ กันเป็นค่าใช้จ่าย ในการเดินทาง อาหาร ค่าที่พัก และที่สำคัญคือต้องมีค่าใช้จ่ายในการติดต่อกับนายหน้าที่พาข้ามแดน บางครั้งนายหน้าสมัครเล่นก็ต้องออกเงินให้ไปก่อน แต่มีหลายครั้งที่เมื่อแรงงานซึ่งเป็นญาติ/ คนคุ้นเคยกันไม่คืนเงินให้เมื่อตนเอง มีรายได้ ก็ไม่กล้าทวงถาม เพราะโดยวัฒนธรรมเวียดนามเหนือ⁹ หากเงิน ไม่มากนัก บนความสัมพันธ์อันที่ญาติพี่น้องและคนสนิท เขามักไม่ทวงถาม เงินกัน เพราะมันจะหมดเสียซึ่ง “ตึงก่าม (tinh cảm)” (ความรู้สึกที่ดีต่อกัน) และสะท้อนว่าคนที่ให้ยืมเงิน/ ออกเงินให้ไปก่อนนั้นเป็นคนใจไม่กว้าง หรือ ไม่มี “dúc” (ดีก-ศีลธรรม) มากพอ

โดยสรุป จากการศึกษาทางสังคมของนายหน้ารุ่นบุกเบิกในการ ส่งแรงงานเข้ามาทำงานในประเทศไทยได้กลายเป็นบรรทัดฐาน ระบบและ กฎเกณฑ์บางอย่าง อันเป็นแบบแผนของพฤติกรรม ซึ่งก็คือ “ระเบียบทาง สังคม (social orders)” ของการส่งออกแรงงานข้ามแดน นั่นเอง ระเบียบทาง สังคมดังกล่าว มีลักษณะดังนี้

1) นายหน้าพาแรงงานเพียงประมาณ 5-6 คน หรือมากที่สุด คือ 10 คน ข้ามแดนไปทำงานที่ประเทศไทย การพาไปในจำนวนน้อย ก็เพื่อที่ นายหน้าเพียงคนเดียวสามารถดูแลด้านการข้ามแดนและการไปส่งยังสถาน ประกอบการได้อย่างทั่วถึง

2) ค่าบริการทั้งหมด (ในช่วงทศวรรษ 1990) ประมาณ 7,000 บาท การจ่ายเงินค่าบริการดังกล่าว สามารถจ่ายล่วงหน้าหรือผ่อนจ่ายเมื่อได้รับ เงินเดือนแล้วก็ได้

3) นายหน้าเป็นธุระด้านการเดินทาง อาหารทุกมื้อ และที่พักจนกว่าจะนำแรงงานไปส่งให้นายจ้าง

4) นายหน้าเป็นธุระติดต่อหางานให้แรงงานทำ

5) เมื่อเข้าทำงานกับนายจ้างแล้ว ในช่วงเริ่มต้นของการทำงาน (โดยประมาณคือไม่เกิน 2-3 สัปดาห์) หากมีปัญหาเกี่ยวกับสถานที่ทำงาน/ นายจ้าง หรือกับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่นโดนจับกุม นายหน้าจะต้องเข้าไปจัดการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

6) กรณีที่มีปัญหากับนายจ้าง นายหน้าต้องพาแรงงานออกจากสถานประกอบการและหางานใหม่ให้ ส่วนปัญหากับเจ้าหน้าที่รัฐ เมื่อแรงงานถูกจับ นายหน้าต้องหาคนมาประกันตัว

จากระเบียบทางสังคมของการชำระค่าบริการนายหน้าที่สามารถผ่อนชำระได้ดังกล่าว นายหน้าหลายคนมักถูกโกงค่าบริการ เพราะแรงงานเหล่านั้น เมื่อเงินเดือนออกแล้ว ก็เปลี่ยนนายจ้าง และเปลี่ยนเบอร์โทรศัพท์หนีไป ที่พวกเขากล้าทำเช่นนี้ได้เพราะความสัมพันธ์ดั้งเดิมพวกเขาห่างไกลจากนายหน้า คือไม่ใช่ญาติพี่น้องและคนหมู่บ้านเดียวกัน/ ใกล้เคียงกับนายหน้าด้วยเหตุนี้ นายหน้ารุ่นนี้จึงต้องมีการสร้างระเบียบทางสังคมใหม่ของการส่งแรงงานฯ คือการเลือกแรงงานที่ต้องมีการยึดโยงอยู่กับความสัมพันธ์ของการเป็นญาติ ความเป็นเพื่อนบ้าน และความเป็นย่าน (คนกวี้งจางด้วยกัน) นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพบว่านายหน้ารุ่นแรก ไม่มีใครสร้างความร่ำรวยจากรายได้จากค่าบริการนายหน้า ทว่าการเป็นนายหน้าได้สร้างโอกาสในการหาเงินช่องทางอื่น ๆ เช่นการนำสินค้า (หนีภาษี) จากประเทศไทยมาขายที่แหล่งเถาเถา (ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป) และถึงแม้ไม่ถูกคดโกง แต่เพราะค่าบริการที่ต่ำเมื่อเทียบกับการบริการที่มีให้แก่แรงงาน การเป็นนายหน้าพาแรงงานข้ามแดนจึงไม่สามารถเป็นอาชีพเดียวเพื่อการดำรงชีพของเหล่านายหน้าได้

นายหน้ารุ่นใหม่ (ต้นทศวรรษ 2010 ถึงปัจจุบัน)

คล้ายกับนายหน้ารุ่นก่อน นายหน้ารุ่นใหม่พัฒนามาจากการเคยเป็นแรงงานข้ามชาติมาก่อน แต่ก็มีแตกต่างกว่าสมัยก่อนคือ **ประการแรก** สมัยนี้เริ่มมีผู้ชายเข้ามาเป็นนายหน้า ทั้งนี้โดยมีสาเหตุจาก 1) นายหน้าคือผู้ที่เป็นแรงงานข้ามชาติมาก่อน เมื่อผู้ชายในหล่งถายลานและชุมชนข้างเคียงเริ่มไปเป็นแรงงาน จึงมีโอกาสพัฒนาตนเองไปเป็นนายหน้า 2) โดยแนวจริต (habitus) ผู้ชายเวียดนามมีความอดัดต่อการรับคำสั่งของผู้หญิง พวกเขาสบายใจมากกว่าหากนายหน้าเป็นผู้ชาย 3) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2010 งานของนายหน้ามีความจุกจิกน้อยลงไปมาก คือไม่ต้องทำหน้าที่ตามระเบียบฯ ในข้อ 4-6 คือหางานให้แรงงานทำอีกแล้ว เพราะแรงงานมักมีงานทำอยู่แล้วหรือมีเช่นนั้นก็มีเพื่อนแรงงานแนะนำงานให้ทำแล้ว ดังนั้น บทบาทของนายหน้าจึงคล้ายเป็นทัวริสต์ที่พาแรงงานข้ามแดน เช่นแอมฮวีดาต นายหน้าผู้ชาย กล่าวแก่ผู้เขียนทั้งสองคน โดยสรุปว่า¹⁰ “บทบาทเราเหมือนทัวริสต์มากกว่านายหน้า เพราะเราสิ้นสุดภารกิจแค่การส่งแรงงานไปยังยังสถานี่ขนส่งที่จังหวัดสันติเท่านั้น”

ประการที่สอง มีการสร้างระเบียบทางสังคมของการส่งออกแรงงาน ในฐานะที่เป็นแนวปฏิบัติดังข้อสอบสรุปข้างต้นแล้ว และ**ประการที่สาม** ต่อเนื่องจากประการที่สอง คือนายหน้ารุ่นใหม่ไม่ต้องทำหน้าที่และความรับผิดชอบมากเท่ากับนายหน้ารุ่นแรก กล่าวคือทำเฉพาะระเบียบฯ ข้อ 1-3 ด้วยเหตุนี้ ค่าตอบแทนที่เรียกเก็บจากแรงงานจึงต่ำกว่านายหน้ารุ่นก่อน เนื่องจากแรงงานสามารถไปหางานทำได้เองจึงต้องคิดค่าบริการลดลง คือเก็บเงินคนละประมาณ 3,500-4,000 บาท อย่างไรก็ตาม ราคาที่แตกต่างกันอยู่กับความสัมพันธ์ ว่าเป็นญาติกับนายหน้าหรือไม่ มีความใกล้ชิดหรือห่าง มีความสัมพันธ์ต่างตอบแทนมาก/ น้อยอย่างไร หากเป็นญาติทางสายโลหิตเดียวกัน เช่น แองลิง (แรงงานย้ายถิ่น) กับ แอมฮวีดาต (นายหน้า) ซึ่งเป็นอาและหลานกัน นายหน้าซึ่งเป็นหลานจะไม่หากำไรจากค่าบริการเลย เขา

จะคิดเฉพาะค่าใช้จ่าย นายหน้าคนหนึ่ง ๆ เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้ว ซึ่งได้แก่ค่าโดยสารยานพาหนะ ค่าอาหาร 3 มื้อ จะเหลือส่วนที่เป็นกำไร 1,000 บาท/ คน

แอมฮวีดาต ซึ่งเป็นนายหน้าชายบอกกล่าวแก่ผู้เขียน (ชาวไทย)¹¹ สรุปใจความได้ว่า “จำนวนคนๆ ที่ไปทำงานที่เมืองไทยลดลงไปจากเมื่อเก่าปีก่อนมาก ตอนนั้นเรานำคนไปเมืองไทยประมาณ 30 คน/ เดือน แต่ตอนนี้เหลือประมาณ 15 คน/ เดือนเท่านั้น” ทั้ง ๆ ที่แอมฮวีดาตเป็นนายหน้าที่มีชื่อเสียงและมีลูกค้ามากที่สุดในก๊วยโจวในเวลานี้ ในช่วงเวลาที่ผู้เขียนเดินทางข้ามแดนจากอำเภอก๊วยโจว จังหวัดวันหว่าไปยังด่านชายแดน สปป. ลาว-ประเทศไทย พร้อมกับกลุ่มของแอมฮวีดาต¹² พบว่ามีนายหน้าอีก 2 คน (รวมแอมฮวีดาตเป็น 3 คน) พากกลุ่มแรงงานข้ามพรมแดนมากลุ่มละ 5 คน ส่วนของแอมฮวีดาตมี 6 คน (ไม่รวมผู้เขียน 2 คน) ถือได้ว่าค่อนข้างน้อย ทั้งนี้เนื่องจากกลางทศวรรษที่ 2010 ที่ผ่านมา แรงงานชาววันหว่านิยมไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และได้หวั่นมากขึ้น โดยเฉพาะวัยรุ่นและคนรุ่นหนุ่ม-สาว คนที่ไปทำงานในประเทศไทย มักเป็นคนที่มีความรอบคอบแล้วและอยู่ในวัยกลางคน เนื่องจากเป็นงานนอกระบบ สามารถทำได้ทั้งสามีและภรรยา และง่ายต่อการเดินทางไป ๆ มา ๆ ระหว่างเวียดนามประเทศไทย เพื่อไปเยี่ยมครอบครัวในโอกาสต่าง ๆ และกลับมาทำงานต่อได้อย่างง่ายดาย

ด้วยเหตุนี้ นายหน้าเหล่านี้จึงต้องมีรายได้เสริมที่เกี่ยวเนื่องกับการพาแรงงานไปประเทศไทย นั่นคือการบริการส่งเงินกลับเวียดนาม และการนำสินค้าจากประเทศไทยมาขายที่ก๊วยโจว แอมฮวีดาตกล่าวแก่ผู้เขียน สรุปใจความได้ว่า¹³ ลำพังกำไรจากค่าบริการพาแรงงานข้ามชาติไปประเทศไทยนั้นได้น้อยมาก ทุกครั้งที่เขาพาแรงงานไปประเทศไทยจึงต้องนำสินค้าติดมือกลับมาขายด้วย เช่น บางคราต้องเอาแฮมพูสระผม 10 ขวดมาให้กับร้านเสริมสวยที่อยู่เยื้องบ้านเขา เช่นเดียวกับที่ผู้เขียนพบว่าโกเชื่องเชื่อง นายหน้าหญิงคนหนึ่งกลับจากการพาแรงงานไปประเทศไทยพร้อมด้วยสินค้าอีก 30 สิ่งซึ่งซื้อมาจากห้างบิ๊กซีในจังหวัดภาคอีสาน เช่นเดียวกันกับแอมฮวีดาตที่มักไป

ชื่อของจากบิกชีมาชายที่เวียดนาม ในส่วนถัดไป ผู้เขียนจะกล่าวถึงโกเซียงเซียง และแอมฮวีดาต เพื่อให้ให้เห็นปฏิบัติการทางสังคมและการรักษาระเบียบทางสังคมในเศรษฐกิจนอกระบบของการส่งแรงงานข้ามชาติของนายหน้ารุ่นใหม่พอสังเขป

1) โกเซียงเซียง

โกเซียงเซียงเป็นนายหน้าที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในยุคปัจจุบัน เมื่อผู้เขียนถามชาวบ้านกลางถายลานถึงนายหน้าผู้มีความสำคัญในปัจจุบัน ทุกคนก็จะกล่าวถึงโกเซียงเซียง โกเซียงเซียงเป็นหญิงหม้ายวัย 50 ตอนต้น เป็นน้องสาวมีของโกตัง บ้านอยู่ที่กลางถายลานห่างจากบ้านโกตังไม่กี่กิโลเมตร โกเซียงเซียงมีรูปร่างค่อนข้างผอม แต่เสียงดัง มีลักษณะเป็นคนระแวงระวังภัย และมักหลบเลี่ยงในการพบหน้าข้าพเจ้า ในช่วงแรก ๆ ของการลงภาคสนามของผู้วิจัย แองสี เจ้าของร้านขายของชำที่อยู่เยื้องบ้านโกเซียงเซียง ค่อนข้างสนิทกับโกเซียงเซียง และมีลักษณะเป็นกันเองกับข้าพเจ้า มักเชิญให้ข้าพเจ้านั่งดื่มชาที่ร้านของเขาประจำ ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟัง¹⁵ ว่าโกเซียงเซียงคิดว่าข้าพเจ้าเป็นนักข่าวข้ามชาติ ที่มาทำขานายหน้าผู้ลักลอบส่งออกแรงงานชาวเวียดนามอย่างผิดกฎหมาย แต่กระนั้นก็ตาม ข้าพเจ้าก็ยังได้หาโอกาสพบหน้าและพูดคุยกับโกเซียงเซียง รวมทั้งยังได้สังเกตพฤติกรรมการส่งแรงงานฯ ขึ้นรถเพื่อข้ามไปยังประเทศลาวและไทยของเธอในกลางคืนวันที่ 26 พฤษภาคม 2019 แม้โกเซียงเซียงจะระแวงระวังข้าพเจ้าอย่างมาก โดยเดินออกห่างจากข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเดินเข้ามาใกล้ก็ตาม อย่างไรก็ตาม ต่อมาเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2019 ข้าพเจ้าได้พบโกเซียงเซียงอีกครั้ง โกเซียงเซียงกล่าวเชิงเปรียบเปรยกับข้าพเจ้า สรุปความเป็นภาษาไทยได้ว่า “สมัยนี้แตกต่างจากสมัยก่อนมากหากต้องทำมาหากินร่วมกัน ก็ไว้วางใจไม่ได้สักคน” จากการตีความโดยข้าพเจ้า คำพูดนี้คือความพยายามสื่อสารกับข้าพเจ้าว่าโกเซียงเซียงไม่ค่อยไว้วางใจข้าพเจ้า

อีกประมาณ 10 วันต่อมา เมื่อผู้เขียนทั้งสองคนได้มีโอกาสดินทางข้ามชาติจากอำเภอวังจางถึงด่านชายแดน สปป. ลาวและไทยกับกลุ่มแรงงานของแอมฮีวิตาด โดยเดินทางร่วมรถบัสคันเดียวกับโกเชื่องเชื่อง เมื่อเธอพบผู้เขียนที่ด่านชายแดนตามกัก ผังเวียดนาม ระหว่างรอประทับตราลงวีซ่าข้ามแดนไปยัง สปป. ลาว โดยผู้เขียนเข้าไปพักทักทายโกเชื่องเชื่องก่อน เธอทำท่าประหลาดใจเมื่อพบผู้เขียนที่นี่ เมื่อโกเชื่องเชื่องกลับจากเมืองไทยแล้ว ผู้เขียนและเธอได้มีโอกาสนั่งทานอาหารว่าง และนั่งเชียร์ฟุตบอลทีมชาติเวียดนามแข่งกับทีมชาติไทยด้วยกันที่บ้านของแองลี ผู้เขียนสังเกตว่าหลังจากกลับจากการเดินทางไปเมืองไทยร่วมกันแล้ว โกเชื่องเชื่องก็เริ่มไวใจและสนิทใจกับผู้เขียน (ชาวไทย) มากขึ้น

เช่นเดียวกับวิถีชีวิตของนายหน้าที่หล่งถายลานทุกคน โกเชื่องเชื่องผ่านชีวิตการเป็นแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งเคยทำงานที่หลากหลายมาก่อนที่จะ “ขึ้นแท่น” ยืนในตำแหน่งนายหน้าแถวหน้า ผู้เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปของคนอำเภอวังจาง เธอเคยทำงานที่เมืองไทยเป็นเวลา 8 ปี ทั้งเป็นคนรับใช้ในบ้าน เสิร์ฟอาหาร คนงานในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า โกเชื่องเชื่องเป็นคนฉลาดมีไหวพริบหรือใคร ๆ เรียกว่าเป็นคน “Khôn (โคน)” ทั้งเป็นคนขยัน โกเชื่องเชื่องมักหาโอกาสใหม่ ๆ ทางการเงิน เช่นเมื่อเวลาทำงาน ก็จะมีหาข้อมูลว่าบ้านใดให้เงินเดือนดีกว่า ก็พร้อมจะย้ายไปบ้านหลังนั้น หรือแม้กระทั่งเมื่อตอนที่เธอทำงานโรงงานในจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคกลาง คนงานไม่ค่อยมียอดสั่งทำของ (ออร์เดอร์) จึงต้องให้คนงานหยุดทุกวันพุธและวันอาทิตย์ เธอจึงไปทำงานอื่นทำในวันหยุด ไม่พักผ่อนเหมือนแรงงานไทยและแรงงานชาติอื่น ๆ สิ่งนี้เป็นการสะสมทุนมนุษย์และทุนทางสังคม ทำให้โกเชื่องเชื่องรู้จักผู้ประกอบการหลายแห่ง รู้อุปสงค์ของแรงงาน รู้เส้นทาง รู้วิธีการไปทำงาน รู้จักการเข้าบ้านให้แรงงานพักก่อนพาไปพบนายจ้าง รู้รู้ทางการนำแรงงานออกจากคุกเมื่อถูกตำรวจจับ และที่สำคัญคือการรู้ภาษาไทยในระดับดีมาก แม้พูดไทยไม่ค่อยชัดเท่านายหน้ารุ่นบุกเบิก แต่นั่นก็ไม่ใช่ปัญหา ผู้เขียนคาดเดาว่าเพราะคนไทยอาจคิดว่าเธอเป็นคนต่างจังหวัดที่พูดสำเนียงกรุงเทพฯ ไม่ชัด

อย่างไรก็ดี การเริ่มต้นชีวิตนายหน้าของโกเชื่องเชื่องไม่ได้เริ่มจากการวางแผนว่าจะเป็นนายหน้า เธอเริ่มเป็นนายหน้าเมื่อมีนายจ้างคนไทยมาขอร้องให้หาแรงงานเวียดนามมาช่วย เธอจึงพาคนที่กลางถายลานมาทำงานที่เมืองไทย ต่อมาเมื่อ 7-8 ปีก่อน โกเชื่องเชื่องได้พัฒนาตัวเองจากนายหน้ามือสมัครเล่น และมาเป็นนายหน้าอย่างเต็มตัว ด้วยระเบียบทางสังคมเกี่ยวกับการพาแรงงานไปเมืองไทยของนายหน้ารุ่นบุกเบิกอย่างปาตูเอวียน โกเชื่องเชื่องพาคนไปทำงานที่เมืองไทยเดือนละ 2 ครั้งโดยประมาณ ครั้งหนึ่งประมาณ 7-10 คน เธอต้องรับผิดชอบตั้งแต่การออกเดินทางจากกวังจางจนถึงการไปส่งถึงที่ทำงานในเมืองไทย แม้กระทั่งเมื่อพบปัญหาระหว่างการทำงานในเมืองไทย ตั้งแต่แรงงานมีปัญหาเกี่ยวกับนายจ้าง หรือการถูกตำรวจจับ นายหน้าต้องรับผิดชอบทั้งสิ้น ดังได้กล่าวแล้ว และแน่นอนว่าเมื่อกลับมาเวียดนามนั้น เธอได้ขนสินค้ามาขายด้วย ครั้งที่เดินทางไปพร้อมผู้เขียน โกเชื่องเชื่องได้ขนสินค้ากลับมาขายด้วยตนเองถึง 30 ลัง เพราะลำพังรายได้จากการส่งแรงงานไปทำงานในประเทศไทยนั้นไม่คุ้มค่า

2) แอมฮวีดาต

แอมฮวีดาต เป็นนายหน้าวัย 30 ตอนต้น เขาเป็นเพียงนายหน้าไม่กี่คนที่เป็นผู้ขายในขณะที่นายหน้าส่วนใหญ่ในย่านนี้ยังเป็นผู้หญิง ผู้เขียนทั้งสองรู้จักแอมฮวีดาตเมื่อได้มาร่วมงานกินเลี้ยงที่เรียกว่า “liên hoan cầu (lộc-เลียนฮวานโกวโหลก) อันเป็นพิธีกรรมหนึ่งของการส่งแรงงานไปทำงานไกลบ้าน ที่จัดโดยครอบครัวของแองลิงและแอมวิลาน สามี-ภรรยา ก่อนที่จะออกเดินทางไปประเทศไทยด้วยรถบัสเพื่อไปทำงานต่อที่อำเภอสงว่าง จังหวัดสันติ (นัยสำคัญทางสังคมและวัฒนธรรมของการกินเลี้ยง ผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวเพราะเกินขอบเขตของบทความนี้) เมื่อทานเลี้ยงได้สักพัก แอมฮวีดาตก็ได้รับมาร่วมงานด้วย เขามีศักดิ์เป็นหลาน ส่วนแองลิงเป็นอา (แต่อายุมากกว่ากันแค่ 1-2 ปี) เขามาร่วมงานนี้เพราะแองลิงสั่งให้มา โดยวัฒนธรรม เขาซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานจึงต้องเคารพและเชื่อฟังอา ทั้ง ๆ ที่เขาไม่ต้องการมาร่วมงานเลี้ยงและพบกับผู้เขียนทั้งสองก่อนออกเดินทางเท่าใดนัก

ในวงกินเลี้ยง ผู้เขียน (ชาวไทย) ได้มีโอกาสสนทนากับแอมฮวีดาต สักพักหนึ่ง รู้สึกว่าเข้ากันได้ดี แอมฮวีดาตเป็นคนสุภาพ มีทัศนคติและมองโลกในทางดี ทั้งใจกว้าง อันเป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญของการเป็นนายหน้า ระหว่างสนทนากับแอมฮวีดาตในวงกินเลี้ยง ผู้เขียน (ชาวไทย) ได้ขอถ่ายรูปคู่กับแอมฮวีดาต ซึ่งเขาก็เต็มใจให้ถ่าย ต่อมาแอมฮวีดาตจึงชวนผู้เขียนขึ้นรถจักรยานยนต์ไปรู้จักภรรยาและบุตรที่บ้านของเขา เราดื่มกาแฟสนทนากันพักใหญ่ที่บ้านของเขา สภาพบ้านของแอมฮวีดาตเป็นบ้านเก่า หลังเล็ก (ปี 2021 เขาสร้างบ้านหลังใหม่ที่ใหญ่โตมาก) ครอบครัวนี้มี 5 คน คือแอมฮวีดาต ภรรยา และบุตร 3 คน แอมฮวีดาตทำงานเป็นนายหน้าตั้งแต่ปี 2010 หรือเมื่อ 10 ปีก่อน เขายังลงทุนให้ลูกสาววัย 10 ขวบไปเรียนพิเศษภาษาอังกฤษทุกวัน วันละ 3 ชั่วโมง ที่ตัวเทศบาล ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเขาประมาณ 10 กิโลเมตร ค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียนชั่วโมงละ 40,000 ตอง (60 บาท)

ก่อนที่แอมฮวีดาตทำงานเป็นนายหน้า เขาเคยเป็นแรงงานเย็บผ้าอยู่ย่านวัดแก้ว อำเภอบาง จังหวัดสันติ ประมาณ 4 ปี จากนั้น ด้วยความสำเร็จในการสะสมทุนทางวัฒนธรรม คือการพูดภาษาไทยได้ การมีบุคลิก การพูดจาที่สุภาพ มีคำพูดที่เชื่อถือได้ (ทุนมนุษย์) และการมีเครือข่ายที่กว้างขวางกับคนไทยและคนเวียดนาม โดยเฉพาะเมื่อพี่สาวของแอมฮวีดาตแต่งงานกับชายไทยที่มีอาชีพค้าขายเสื้อผ้า ทำให้เครือข่ายทางสังคมของแอมฮวีดาตยิ่งเข้มแข็ง นอกจากนี้ การมีเครือข่ายกับนายหน้าที่ด้านขายแดน นายหน้าที่พาลักลอบข้ามแดนที่พรมแดนธรรมชาติ จึงทำให้เขาเป็นนายหน้าที่มีความกว้างขวาง ไม่เพียงแต่ในอำเภอกว้างจาง แต่ในจังหวัดวันหวาดด้วยซ้ำไป

แอมฮวีดาต ไม่เพียงแต่รู้จักคนเป็นจำนวนมากในเครือข่ายแรงงานข้ามชาติอันเป็นทุนทางสังคมในระดับบุคคลอย่างหนึ่งของเขา เขายังทำงานนี้ด้วยการสะสมทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง กล่าวคือเขาเป็นคนที่พูดจาเชื่อถือได้ ไม่โลภ คิดถึงคนอื่น และให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี เขาจึงมีบารมี คนที่เกี่ยวข้องมักเกรงใจเขา ผู้เขียนทั้งสองรับรู้ผ่าน

ประสบการณ์ในการเดินทางข้ามแดนร่วมกับเขา เขาเกรงว่าผู้เขียนทั้งสอง จะไม่มีที่นอนในรถบัสนอน เนื่องจากวันที่เดินทางเข้าประเทศไทยนั้น น่าจะมีคนแน่นและที่นอน (นั่ง) คงเต็ม เขาโทรบอกให้รถบัสที่มาจากฮานอย (ที่จะพา คนข้ามแดนไปยัง สปป. ลาว) มารับเขาที่บ้านของแอมถึง-แอมวิลานคอมมูนชนวน ก่อน จึงย้ายไปที่หลังถายลาน (โดยปกติ รถบัสจะผ่านหลังถายลานแล้วไปที่คอมมูนชนวน) จากนั้นจะย้อนกลับไปที่หลังถายลาน เพื่อออกถนนใหญ่ โดยมีจุดหมายที่ด่านชายแดนเวียดนาม-สปป. ลาว (ด่านฯ ต้ามก๊ก-ละเหมียด) คนขับรถบัสชื่อเขา คือมารับกลุ่มของแอมฮวีดาดก่อน โดยวิ่งผ่านกลุ่มของ โกเซียงเซียงที่ยืนอยู่ข้างทางและโบกให้รถบัสหยุดที่หลังถายลาน เมื่อรถบัสรับกลุ่มของแอมฮวีดาดที่มีผู้เขียนทั้งสองอยู่ด้วยแล้ว จึงย้อนกลับมาหลังถายลาน เพื่อรับกลุ่มของโกเซียงเซียง โกเซียงเซียงเมื่อขึ้นมาที่รถบัสได้ ก็แสดงอาการเกรี้ยวกราด โวยวาย ต่อว่าคนขับรถ ว่าเหตุใดไม่จอดรับกลุ่มของเธอเหมือนเช่นปกติ เหตุใดจึงไปรับกลุ่มที่คอมมูนชนวนก่อน (หมายถึงกลุ่มแอมฮวีดาด) แต่คนขับรถไม่ตอบ ไม่มีใครตอบโต้โกเซียงเซียง โกเซียงเซียงไม่มีเก้าอี้นอน เธอต้องนั่งข้าง ๆ เก้าอี้นอน ด้วยเหตุนี้ แอมถึงจึงเสียสละที่นั่งนอนของตนเองให้โกเซียงเซียง เสียขวัญวายจึงแผ่วลงเล็กน้อย แต่ก็มีเสียงบ่นเป็นระยะ ๆ ผู้เขียน (ชาวไทย) ในเวลานั้น ต้องเอาหมวกปิดหน้านอน เพื่อไม่ให้โกเซียงเซียงจำได้ว่าอยู่รถคันเดียวกัน เพราะในเวลานั้น โกเซียงเซียงยังไม่ไว้วางใจผู้เขียน เพราะคิดว่าเป็นนักข่าวข้ามชาติมาสืบเรื่องราวของเธอที่กังวล ต่อมารุ่งเช้าที่ด่านต้ามก๊ก-ละเหมียด ข้าราชการจึงได้แสดงตัว ทักทายโกเซียงเซียง และแนะนำให้โกเซียงเซียงรู้จักผู้เขียน (ชาวเวียดนาม) โกเซียงเซียงค่อนข้างแปลกใจที่พบผู้เขียนทั้งสองที่นี่ ผู้เขียน (ชาวไทย) จึงถือโอกาสนี้ เข้าไปตีสนิทกับโกเซียงเซียงเป็นระยะ ๆ

ครั้งที่ 2 ที่ได้เห็นบาร์มีของแอมฮวีดาด คือตอนที่เขาไม่คิดค่าบริการข้ามแดนจากผู้เขียนทั้งสอง เขาได้รับเฉพาะค่าใช้จ่ายในการข้ามแดน เช่น ค่ารถบัสและค่าอาหารเท่านั้น แต่สุดท้ายผู้เขียนทั้งสองก็ให้ค่าบริการเขาเท่า ๆ

กับคนที่เดินทางไปด้วยกัน ครั้งที่ 3 คือครั้งที่ผู้เขียนทั้งสองขึ้นรถบัสนอนจาก สปป. ลาว กลับมายังจังหวัดวันหาวา เวียดนาม โดยลำพัง ผู้เขียนทั้งสองได้ มีโอกาสร่วมวงรับประทานอาหารกับครอบครัวของเจ้าของรถบัส พวกเขา เล่าให้ฟัง¹⁶ สรุปได้ว่าแอมฮวีดาตเป็นคนที่คนในวงการรถบัสที่วิ่งข้ามชาติ ระหว่างฮานอยและไฮเยยมรับความน่าเชื่อถือ-เชื่อใจได้ สำหรับรถบัสคันนี้ (และรถบัสคันอื่น ๆ) ปกติจะไม่วิ่งผ่านอำเภอกวิงจาง แต่ถ้าแอมฮวีดาตเรียก ให้แวะมารับที่กวิงจาง แม้มีผู้โดยสารเพียงคนเดียวที่ร่วมเดินทางกับแอมฮวีดาต (พวกเขาก็จะเสียเวลาอ้อมกว่า 50 กิโลเมตรเพื่อมารับ) ส่วนนายหน้าคนอื่น ๆ ที่กวิงจาง ถึงจะผู้โดยสารหลายคน พวกเขาก็จะไม่มารับเลย แต่สำหรับเจ้าของ รถบัสคันอื่น ๆ อาจจะมารับถ้ามีผู้โดยสารมากพอ

ระเบียบทางสังคมของการข้ามแดนมายังประเทศไทยในประเทศไทย

ก่อนการเข้าสู่การเป็นแรงงานนอกระบบในประเทศไทยของชาว เวียดนาม โดยภาพรวมแรงงานเหล่านี้มักจะมีพฤติกรรมการประมาณ 11 ขั้นตอน ในการนี้ ระหว่างวันที่ 16-18 พฤศจิกายน 2019 ผู้เขียนทั้งสองได้เดินทาง ร่วมกับนายหน้าและแรงงานข้ามชาติตั้งแต่กวิงจางไปจนถึงด่านชายแดน สปป. ลาว-ไทย และกลับมาตามลำพังโดยรถบัสคันดังกล่าว ที่แอมฮวีดาต แนะนำ จึงสามารถสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมของการข้ามแดนได้อย่างใกล้ชิด ตั้งแต่ขั้นตอนที่หกเป็นต้นไป เมื่อได้สนทนากับนายหน้าในอดีต-ปัจจุบันต่างกรรม ต่างวาระ จึงวิเคราะห์ออกมาเป็นขั้นตอน ๆ เหล่านี้ถือได้ว่าเป็นระเบียบทาง สังคมของการข้ามแดนของแรงงานนอกระบบ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในด้าน

- 1) การสะสมประสบการณ์และการรับรู้ 2) วัฒนธรรมของความไวเนื้อเชื่อใจ
- 3) เครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงกับความเป็นญาติและความเป็น (คนใน) ย่าน (เดียวกัน) 4) การคอร์รัปชัน และ 5) กลวิธีบางอย่าง (tactics)

ขั้นแรก เกิดจากการที่แรงงานมีประสบการณ์พบเห็นและความคุ้นชิน ได้ยินเรื่องเล่าเรื่องญาติ/ เพื่อนบ้านที่อำเภอกวิงจางไปทำงานที่เมืองไทยได้

ไม่ยากและประสบความสำเร็จในการพัฒนาการดำรงชีพ อาจเรียกได้ว่าการไปทำงานทำในต่างประเทศ เป็นประสบการณ์และการรับรู้ของคนที่กำลังจะเป็นทั้งความฝันและวิถีทางของวัยรุ่นที่เรียนจบและหางานทำ **ขั้นที่สอง** ไปพบกับนายหน้าที่มีความคุ้นชิน นั่นคือมีความไว้วางใจเชื่อใจกัน (ไม่ว่าจะเป็นญาติเพื่อนบ้าน คนสนิทแนะนำ หรือคนที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในอำเภอ) **ขั้นที่สาม** ไปทำพาสปอร์ตด้วยตนเองที่ตัวจังหวัดวันทวา เนื่องจากการข้ามแดนทุกครั้งต้องใช้พาสปอร์ต **ขั้นที่สี่** เป็นกรณีไม่มีเงินจ่ายค่านายหน้า แรงงานจะยืมเงินคนอื่นมาให้ค่านายหน้า หรือผ่อนจ่ายค่านายหน้าเมื่อได้รับเงินเดือนงวดแรก (ส่วนใหญ่จะผ่อนจ่ายฯ) แสดงให้เห็นความไว้วางใจเชื่อใจที่ยึดโยงอยู่กับความเป็นญาติและความเป็นคนย่านเดียวกัน (แต่ปัจจุบันแทบจะมีแล้วที่ไม่มีเงินจ่ายค่านายหน้า)

ขั้นที่ห้า เดินทางมาประเทศไทยร่วมกับนายหน้าในฐานะนักท่องเที่ยว โดยใช้พาสปอร์ตเวียดนามที่ได้รับการยกเว้นการตรวจลงตราวีซ่า 30 วัน (เริ่มใช้ตั้งแต่ปี 2008) โดยการไปทางรถยนต์ หรือที่เรียนกันในภาษาเวียดนามว่า “đi đường bộ (ดีเตื่องโปะ)” ด้วยรถบัสนอน 2 ชั้น หรือที่ภาษาเวียดนามเรียกว่า “xê đường nằm (แซ่เลื่องน่ำ)” แต่เมื่อกลับไปเวียดนาม ส่วนใหญ่หากไม่มีของหลายชิ้นและหนัก พวกเขามักกลับทางเครื่องบิน เพราะง่ายแก่การเข้าประเทศ

ที่น่าสนใจในขั้นตอนนี้คือ เหตุใดการส่งออกแรงงานข้ามชาติต้อง “ดีเตื่องโปะ” แทนที่จะไปทางเครื่องบินทั้ง ๆ ที่แรงงานทุกคนก็มีพาสปอร์ตเป็นคำถามที่ผู้เขียนสงสัย เพราะการดีเตื่องโปะเสียเวลามาก และมีค่าใช้จ่ายพอ ๆ กันกับหรือมากกว่าค่าเครื่องบินสายการบินต้นทุนต่ำ (low cost airline) ด้วยซ้ำไป จากข้อมูลภาคสนามที่ดำเนินการต่างกรรม ต่างวาระ ทำให้ทราบว่าเหตุที่ต้อง “ดีเตื่องโปะ” นั้น เพราะทางการเวียดนามมักไม่ให้ชาวเวียดนามออกนอกประเทศโดยไม่วีซ่าเข้าประเทศอื่น ส่วนการที่ได้รับการยกเว้นการตรวจลงตราวีซ่าหมายถึงการไปท่องเที่ยว ซึ่งต้องไปกับบริษัททัวร์ หรือ

หากต้องไปทำธุระที่ประเทศนั้น ๆ ก็ต้องมีเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเทศปลายทาง ไม่ใช่มีเฉพาะพาสปอร์ตเป็นเอกสารเพียงชิ้นเดียว หากไม่มีเอกสารอื่น ทางศุลกากรประเทศเวียดนามมักขอดูบัตรโดยสารเครื่องบินขากลับ รวมทั้งเงินที่นำติดตัวไปท่องเที่ยว เมื่อไม่มีอย่างใดอย่างหนึ่งในหลายอย่างที่กล่าวมานี้ ทางศุลกากรของประเทศเวียดนามมักคาดเดาว่าคน ๆ นั้นจะไปเป็นแรงงานนอกระบบ และจะไม่อนุญาตให้ออกนอกประเทศ

สำหรับประเทศไทยก็เช่นกัน จากประสบการณ์ของแรงงานชาวเวียดนามที่ได้รับการยกเว้นการตรวจลงตราวีซ่า หากไม่ได้มากับบริษัททัวร์ ไม่มีตัวเครื่องบินขากลับ หรือไม่มีเอกสารใด ๆ ที่แสดงว่าต้องมาทำธุระที่ประเทศไทย และไม่มีเงินติดตัวมาจำนวนประมาณ 15,000 บาท ก็ยากที่รับอนุญาตให้เข้าประเทศได้ เพราะทางการไทยคาดว่าอาจจะมาทำงานโดยไม่ได้รับอนุญาตที่ถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้น การเดินทางโดย “เต๊องโปะ” ที่ใช้บริการนายหน้าเป็นผู้พาข้ามด่านทางรถยนต์นั้น จึงเป็นทางที่สะดวกที่สุด แม้แต่ผู้เดินทางคนเดียวโดยไม่ผ่านนายหน้าที่กลางกายลาน หรือแม้แต่พาสปอร์ตใช้งานได้ตามปกติ (หรือที่ภาษาเวียดนามเรียกว่า “โห๊ะเจี้ยวสง (hộ chiếu sòng)”) หรือแม้กระทั่งพาสปอร์ตถูกขึ้นบัญชีดำเนื่องจากถูกจับและห้ามเข้าประเทศไทยในช่วงระยะเวลาหนึ่งหรือตลอดไป (ซึ่งกลุ่มแรงงานเวียดนามมักเรียกว่า “โห๊ะเจี้ยวเจ็ด (hộ chiếu chét)”) ก็ตาม ก็ต้องใช้บริการนายหน้าพาข้ามแดนเท่านั้น

ขั้นที่หก นายหน้าเป็นคนเรียกรถบัสนอน 2 ชั้น ซึ่งปกติจะไม่ผ่านอำเภอนี้ แต่นายหน้าให้แวะที่อำเภอนี้ เพื่อรับนายหน้าและแรงงาน รถบัสจะเลือกรับนายหน้าโดยคำนึงถึงความเกรงใจหรือไม่ก็จากจำนวนแรงงานที่จะร่วมเดินทางดังได้กล่าวแล้ว แต่อย่างไรก็ดี นายหน้าที่อำเภอกวังจางจะสื่อสารถึงกันว่าในคำคีนนี้มีกลุ่มใดจะร่วมเดินทางบ้าง จากนั้นจะมีนายหน้าคนหนึ่งติดต่อรถบัสให้แวะเข้ามารับที่อำเภอฯ เมื่อรับผู้โดยสารที่อำเภอฯ แล้วรถจะวิ่งผ่านด่านตามกัก ไปยังด่านละเมียดโน สปป. ลาว

ชั้นที่เจ็ด เมื่อรถมาถึงด้านต๋ามกัก ประมาณ 5.30 น. รถจะจอดพัก และรอให้ด้านชายแดนเปิด ระหว่างนี้ผู้โดยสารมักลงไปทำธุระส่วนตัว จากนั้น นายหน้าจะจัดหาอาหารเข้าให้แรงงานได้รับประทานที่แผงลอยริมถนน ส่วน การทำเรื่องผ่านแดนนั้น นายหน้าไม่ว่าจะเป็นคนใดก็ตาม เป็นผู้ประสาน เจ้าของรถบัสมาดำเนินการให้ผู้โดยสารทุกคนในรถบัสนั้น (รวมทั้งของผู้เขียน ทั้งสองคนก็ใช้บริการนี้) โดยทางพนักงานของรถบัสเป็นผู้รวบรวมพาสปอร์ต ของผู้โดยสารตั้งแต่เพิ่งขึ้นโดยสารรถ เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการทำบัตรผ่านแดน แล้ว เจ้าหน้าที่ที่ด้านต๋ามกักจะขานชื่อทีละคนเพื่อมารับพาสปอร์ต แล้วต้อง เดินข้ามไปด่านละเมียด ประมาณ 400 เมตร ส่วนรถบัสนั้น ขับตามไปภายหลัง เมื่อเสร็จสิ้นพิธีการทางศุลกากรแล้ว ผู้โดยสารก็ขึ้นรถแล้วเดินทางต่อ โดยมี จุดหมายที่ด้านชายแดน สปป. ลาว-ไทย

ชั้นที่แปด เดินทางเข้าประเทศลาวผ่านเมืองหลักซาว และพักรับประทาน อาหารกลางวันที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งที่ “ทางแบ่ง” (ทางแยกไปจังหวัดพระธาตุ และจังหวัดเพชรวิรา ในภาคอีสานของไทย) ณ แขวงบอลิคำไซ ร้านอาหารที่ จอดพักฯ นี้ เมื่อครั้งที่ผู้เขียนทั้งสองเดินทางไปด้วยนั้นเป็นร้านอาหารของคน เวียดนาม ขายอาหารเวียดนาม นายหน้าได้จัดหาอาหารไว้สำหรับกลุ่มแรงงาน ของพวกเขาทานด้วยกัน

ชั้นที่เก้า เป็นขั้นตอนสำคัญ คือต้องข้ามแดนจาก สปป. ลาว ไปยัง ประเทศไทย ดังนั้น เมื่อรถบัสมาถึงขานเมืองไซยะของ สปป. ลาว ในเวลา ประมาณ 16.00-16.30 น. แรงงานข้ามชาติจะต้องลงข้างทางเพื่อรอรถของ นายหน้าผู้พาข้ามแดนมารับ เธอชื่อว่า “โกซาวมาย” เป็นผู้หญิงอายุประมาณ 60 ปี เป็นคนเวียดนามซึ่งมีสามีเป็นคนลาว อาศัยอยู่ที่ไซยะ เมื่อโกซาวมาย ขับรถตุ้มมาถึงจุดนัดพบ (รถตู้ของเธอเป็นรถเล็ก ๆ เก่า ๆ ที่ถูกดัดแปลงด้วยการ รื้อเก้าอี้ด้านหลังคนขับออกหมด) เธอก็จะเก็บพาสปอร์ตของทุกคน ในวันนั้น มีทั้งหมด 17 คน (รวมนายหน้า 3 คน) จากกลุ่มนายหน้า 3 กลุ่ม จากนั้น ทุกคนก็จะต้องขึ้นรถของเธอไปด่านฯ ผู้เขียนพบว่าที่จริงแล้วคนที่พาแรงงาน

เวียดนามข้ามแดนมีมากกว่าโกซาวมาย แต่เพราะโกซาวมายได้รับความไว้วางใจโดยเหล่านายหน้าชาววังจาง พวกเขาจึงใช้บริการโกซาวมาย ส่วนคนจังหวัดอื่น ๆ มักใช้บริการนายหน้าคนอื่นที่ไว้วางใจกัน

ในช่วงเวลาที่รอโกซาวมายมารับนั้น ทั้งแอมฮวีดาตและผู้เขียนทั้งสองคนซึ่งตบตาโกซาวมายว่าเป็นแรงงานข้ามชาติ เกรงว่าโกซาวมายจะจับได้ว่าเป็นคนอื่นที่ไม่ใช่แรงงานข้ามชาติ และจะไม่ยอมให้ขึ้นรถของเธอ (แต่นายหน้าทั้ง 3 คน และแรงงานที่ร่วมเดินทางทั้งหมด 16 คนทราบว่าคุณเขียนทั้งสองไม่ใช่แรงงานข้ามชาติ) แอมฮวีดาตจึงบอกผู้เขียน (ชาวเวียดนาม) ให้มาบอกแก่ข้าพเจ้าว่าห้ามข้าพเจ้าพูดคำใด ๆ ออกมา แม้โกซาวมายจะถามก็ตาม เพราะเธอจะจับสำเนียงของข้าพเจ้าได้ว่าไม่ใช่คนเวียดนาม แต่เกือบโชคร้ายเมื่อโกเชื่องเชื่องบอกให้ข้าพเจ้านำพาสปอร์ตมาให้โกซาวมาย แอมฮวีดาตต้องรีบเข้าไปขัดจังหวะ บอกว่าในกลุ่มของเรามี 3 คนที่จะลงที่ด่านชายแดนสปป. ลาว ไม่ข้ามไปประเทศไทย แต่ขอติดรถไปด้วย จึงไม่ต้องนำพาสปอร์ตมาให้โกซาวมาย โกซาวมายตกลง เพราะเห็นแก่แอมฮวีดาต ผู้เขียนทั้งสองจึงไม่ได้ข้ามแดนไปที่ประเทศไทยโดยปริยาย ซึ่งก็เป็นสิ่งที่น่าเสียดายที่ไม่เป็นไปตามแผนที่วางไว้ สำหรับผู้เขียน การได้พบและเห็นหน้าโกซาวมายทำงานในฐานะนายหน้าที่ด่านชายแดนก็คุ้มค่ามากแล้วสำหรับภารกิจเสี่ยงภัยที่ได้ร่วมเดินทางกับแอมฮวีดาตและแรงงานข้ามชาติในครั้งนี้

อีกคนหนึ่งซึ่งแอมฮวีดาตโกหกโกซาวมายว่าจะไม่ข้ามแดนคือ “แอมห่งอกเซิน” ซึ่งเป็นคนที่ “โหะเจี๊วเจ็ด” (พาสปอร์ตถูกระงับการใช้เข้าประเทศไทยไม่ได้ ถูกขึ้นบัญชีห้ามเข้าประเทศไทยตลอดชีวิต เนื่องจากเคยถูกตำรวจไทยจับกุมเมื่อกลางปี 2018 ข้อหาลักลอบทำงาน) ถ้าต้องข้ามแดนคนที่โหะเจี๊วเจ็ดจะต้องจ่ายค่าบริการของโกซาวมายมากเป็นพิเศษ (น่าจะเพิ่มกว่าคนที่โหะเจี๊วสง (พาสปอร์ตยังใช้งานได้) ประมาณ 6,000-7,000 บาท คือรวมแล้วประมาณ 10,000 บาท) แต่เขาไม่สามารถจ่ายได้แอมฮวีดาตจึงช่วยเหลือไว้ โดยไม่เอาพาสปอร์ตเขาให้โกซาวมาย สิ่งนี้คือกลวิธีหนึ่งของ

การข้ามแดนของนายหน้าท้องถิ่นในการช่วยเหลือแรงงานฯ ที่ไม่ต้องจ่ายเต็มจำนวนแก่นายหน้าที่พาข้ามแดนและเจ้าหน้าที่ด่านชายแดน

เนื่องจากรถตู้ของโกชาวมายถูกดัดแปลงโดยนำเก้าอี้นั่งออกหมดเหลือไว้เฉพาะ 3 ที่นั่งด้านหน้า ผู้โดยสารทั้งหมดจึงต้องนั่งบนสัมภาระของตนเอง หรือนั่งบนพื้นรถ หรือไม่ก็ยืนบนรถ โกชาวมายขับรถไปประมาณ 30 นาที เมื่อถึงด่านชายแดนฯ แล้ว จะมีเจ้าหน้าที่มานับคนบนรถเพื่อให้จำนวนตรงกับจำนวนพาสปอร์ตที่โกชาวมายเอาลงไปตามดำเนินการผ่านแดน แอมฮิวดาต จึงให้นักวิจัยทั้งสองคนลงจากรถพร้อมกับแองลิง ซึ่งลงจากรถแทนแอมฮิวดาต เพราะแองลิงมีความชำนาญในการหลบหลีกกว่าแอมฮิวดาต (ซึ่งมีสภาพจิตใจไม่ปกติเนื่องจากอกหักจากคนรัก) และลักลอบกลับขึ้นรถตู้ได้ใหม่ โดยที่โกชาวมายผู้ซึ่งขับรถตู้และเจ้าหน้าที่ด่านชายแดนไม่น่าจะเห็น พวกเขาผ่านด่านชายแดนโดยไม่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องลงเดินผ่าน ส่วนการผ่านด่านชายแดนฝั่งไทย ผู้โดยสารต้องลงจากรถและเดินข้ามด่านฯ ทุกคน (ด้วยเหตุที่ผู้เขียนต้องลงรถที่ด่านฝั่ง สปป. ลาว จึงไม่ทราบว่าการข้ามด่านในฝั่งไทย แอมฮิวดาตผ่านพ้นปัญหานี้ไปได้อย่างไร ทราบจากแอมฮิวดาตเพียงแค่ว่าผ่านไปด้วยดี)

โกชาวมายคิดค่าบริการข้ามแดนสำหรับคนที่ “โห๊ะเจี้ยวสง” (พาสปอร์ตใช้งานได้) คนละ 1,200 บาท ซึ่งโกชาวมายจะนำไปจ่ายเป็นสินบนให้เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง ประเทศไทยประมาณ 1,000 บาท/ แรงงาน 1 คน ส่วนคนที่ “โห๊ะเจี้ยวเจ็ด” (พาสปอร์ตใช้งานไม่ได้) คิดค่าบริการคนละประมาณ 10,000 บาท อย่างไรก็ตาม การข้ามจากเวียดนามผ่านมายัง สปป. ลาวตามกฎหมายมีค่าใช้จ่ายเพียง 50 บาท เป็นค่าเหยียบแผ่นดิน เท่านั้น แสดงว่าแต่ละครั้งของการบริการพาแรงงานข้ามแดน โกชาวมายได้รับเงิน 150 บาท/ คน เทียบขึ้นมา 11 คน เธอก็ได้ค่าเหนื่อยประมาณ 1,650 บาท อย่างไรก็ตาม เธอก็ให้บริการแรงงานหลายกลุ่ม

ขั้นที่สิบ รถโกชาวมายก็นำพวกเขามาถึงสถานีขนส่งจังหวัดแห่งหนึ่งในภาคอีสาน ส่วนขั้นที่สิบเอ็ด เมื่อถึงสถานีขนส่งเพชรบุรี แรงงานข้ามชาติ

จะทานอาหารเย็นที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งในสถานีย่านของจังหวัดนั้น และขึ้นรถเที่ยว 19.30 น.ไปยังจังหวัดสันติ (แอมฮิวิตาดโทรศัพท์ประสานงานเรื่องอาหารเย็น และการซื้อบัตรโดยสารรถทัวร์ไปจังหวัดสันติไว้แล้วกับผู้หญิงไทยคนหนึ่ง) ต่อมาผู้เขียน (ชาวเวียดนาม) หลังจากลงจากรถตู้ขอโกชาวมายแล้วได้ส่งข้อความ “แชทออนไลน์” ไปถามว่าทุกคน รวมทั้งแอมห่งอกเซินข้ามด่านฯ เข้าประเทศไทยได้หรือไม่ ได้รับคำตอบว่า “ได้” และเมื่อขึ้นรถทัวร์ออกเดินทางแล้ว ผู้เขียน (ชาวเวียดนาม) ก็ยังส่งข้อความถามไปอีก จนทราบว่าทุกคนผ่านด่านตรวจของรัฐ ที่มักตั้งสกัดไว้ก่อนออกจากตัวจังหวัด และในวันรุ่งขึ้นผู้เขียนทั้งสองก็ทราบว่าพวกเขาถึงจังหวัดสันติ โดยสวัสดิภาพ

อย่างไรก็ดี ในกรณีที่ “โห๊ะเจียวเจ็ด” ตั้งแต่ตอนเข้าประเทศไทย เมื่อต้องการกลับประเทศเวียดนาม แน่แน่นอนว่า แรงงานไม่สามารถกลับทางเครื่องบินเหมือนแรงงานฯ ที่มี “โห๊ะเจียวสอง” ได้ จึงต้องใช้บริการข้ามไปฝั่งลาวทางช่องทางธรรมชาติ คือล่องเรือข้ามแม่น้ำโขง เสียค่าบริการประมาณ 5,000 บาท/ คน สามี่ของแอมซี (น้องสาวแองลิง) “โห๊ะเจียวเจ็ด” ต้องการกลับเวียดนาม ก็ให้แอมฮิวิตาดติดต่อนายหน้าผ่านทางช่องทางนี้เช่นกัน สามี่ของแอมซีและลูกอีก 2 คน ใช้บริการนายหน้าที่จังหวัดเพชรบุรีพาข้ามเรือ แต่ผู้เขียนก็ไม่ทราบว่าแอมฮิวิตาดใช้บริการนายหน้าคนใด ส่วนแอมซีข้ามด่านฯ ได้ปกติ

อย่างไรก็ตาม หากไม่ต้องการใช้บริการเรือข้ามแม่น้ำโขง ก็ต้องใช้บริการของของนายหน้าฝั่งไทย ซึ่งเป็นเครือข่ายกับโกชาวมาย ที่ชื่อว่า “อาเจ็ก” ซึ่งมีค่าใช้จ่ายมากกว่า 5,000 บาท (ประมาณ 7,000-8,000 บาท) แต่ก็ปลอดภัยจากอุบัติเหตุทางน้ำและการถูกตำรวจจับมากกว่า (เพราะนายหน้าได้ประสานกับเจ้าหน้าที่ด่านชายแดนแล้ว) เมื่อแรงงานเดินทางมาถึงจังหวัดแห่งหนึ่งก่อนถึงจังหวัดเพชรบุรีแล้ว มักจะโทรหาอาเจ็ก ๆ ก็จะมารับแรงงานที่จังหวัดนั้น และพานั่งรถยนต์ส่วนตัวหรือรถประจำทางท้องถิ่นไปยังด่านฯ เหตุผลที่ต้องขึ้นรถส่วนตัวหรือรถประจำทางท้องถิ่น โดยไม่ให้แรงงานนั่ง

รถทัวร์ไปลงที่จังหวัดเพชรบุรีในคราวเดียวเพราะจะได้ไม่เสี่ยงต่อการถูกตำรวจตรวจที่จุดตรวจ ณ บ้านแพงศรี ซึ่งอยู่ก่อนเข้าเมืองเพชรบุรีเพียง 10 กิโลเมตร จากนั้น เมื่อข้ามด่านชายแดนไทยได้แล้ว โกซาวมายก็จะมารับแรงงานฯ ต่อเพื่อพาข้ามด่านชายแดนฝั่งลาว เรียกได้ว่าทั้งโกซาวมายและอาเจ็กเป็นเครือข่ายกันในเรื่องนี้ (สำหรับอาเจ็ก ผู้เขียนไม่สามารถไปพบเจอตัวได้ จึงได้ยินเฉพาะเรื่องเล่ามาจากแรงงานข้ามชาติเวียดนามเท่านั้น)

นอกเหนือไปจากกระบวนการข้ามแดนแล้ว สิ่งที่น่าสนใจไม่แพ้กัน คือ “การถ้อยที ถ้อยอาศัย” ของนายหน้า 3 กลุ่มที่เดินทางร่วมกัน ซึ่งอาจมองในลักษณะเครือข่ายได้เช่นกัน แม้นายหน้ามีการแข่งขันกันโดยลักษณะงาน แต่ก็มีความสามัคคีช่วยเหลือกัน แบ่งงานกันทำ เช่นแอมฮงฮักเป็นคนติดต่อซื้อตั๋วรถทัวร์ที่จังหวัดเพชรบุรีให้กับทุกคน โกเซียงเซียงติดต่อโกซาวมายมารับทุกคน แอมฮงฮักเซินที่โหะเจียวเจ็ด เหล่านายหน้าก็ช่วยกันปิดบังโกซาวมายเพื่อช่วยเหลือมิให้แอมฮงฮักเซินเสียเงินเพิ่มอีก 9,000-10,000 บาท พวกเขารู้จักและสงสารแอมฮงฮักเซิน ไม่ใช่เพียงเพราะว่าไม่น่าจะมีเงินจ่ายค่าน้ำร้อนน้ำชาเพิ่มเติม แต่เพราะแอมฮงฮักเซินกลับเวียดนามไปเพื่อแต่งงาน แต่ไม่ได้แต่งงาน เพราะว่าที่เจ้าสาวเข้าโรงพยาบาลเนื่องจากมีอาการทางประสาท เขาพยายามรักษาตัวเธออยู่หลายเดือน สุดท้ายรักษาไม่หาย เขาจึงต้องแยกทางจากเธอและกลับมาทำงานเย็บผ้าที่อำเภอสว่าง จังหวัดสันติด้วยหัวใจอันปดร้าวดร้าว ตลอดการเดินทางแอมฮงฮักเซินมีอาการซึมเศร้า นิ่งเงียบไม่พูดไม่จา ผู้เขียนทั้งสองคนและเพื่อนร่วมทางต่างก็ช่วยปลอบใจแอมฮงฮักเซิน ประสบการณ์นี้ยังประทับใจข้าพเจ้าจนถึงวันนี้

ระเบียบทางสังคมและความรับผิดชอบของนายหน้า

ในการหางานให้แรงงานทำ (ก่อนกลางทศวรรษ 2010)

ดังได้เกริ่นถึงปฏิบัติการและระเบียบสังคมของนายหน้า (ก่อนกลางทศวรรษที่ 2010) แล้ว เมื่อนายหน้าพาแรงงานข้ามแดนมาจังหวัดสันติ

แล้ว เขา/ เธอต้องพาไปพักที่บ้านพัก รับผิดชอบด้านอาหารการกิน และพาออกไปพบนายจ้าง บางรายยังไม่มีนายจ้าง ต้องพาออกไปหางานทำ จึงเป็นภารกิจที่เหนื่อยและมีความเสี่ยงพอสมควร ค่าใช้จ่ายในการใช้บริการนายหน้าอยู่ที่ 7,000 บาท ซึ่งถูกมาก เพราะให้บริการตั้งแต่ออกเดินทางจากกวางเจาจนถึงงานทำที่เมืองไทย ค่าบริการดังกล่าวรวม 1) ค่าโดยสารแชนเนลลิ่งหน้าจากกวางเจาถึง สเปน. ลาว 2) ค่ารถทัวร์จากจังหวัดเพชรบุรีไปถึงจังหวัดสันติ 3) ค่าอาหารเมื่อถึงประเทศไทย 4) ค่าใช้จ่ายในการข้ามแดน 5) ค่าที่พักที่เมืองไทย ในช่วงที่รอส่งไปยังสถานที่ทำงาน และ 6) ค่าแท็กซี่เพื่อไปยังสถานที่จ้างงานด้วย

โกเชื่องเชื่อง หนึ่งในนายหน้าจึงต้องมีบ้านพักซึ่งเช่าไว้ระยะยาวเพื่อให้ตนเองและแรงงานที่เพิ่งมาถึงจังหวัดสันติ และจังหวัดใกล้เคียงพักอาศัยเพื่อรอให้โกเชื่องเชื่องพาไปพบนายจ้าง โกเชื่องเชื่องเคยมีห้องเช่าที่ตำบลบ้านส้มเปี้ยว จังหวัดแห่งหนึ่งในภาคกลาง ต่อมาเมื่อกิจการเย็บผ้าที่บ้านส้มเปี้ยวซบเซา แรงงานเวียดนามหันมาทำงานขายของย่านการค้าในจังหวัดใกล้เคียง โกเชื่องเชื่องจึงย้ายมาเช่าห้องที่นี้ ทั้งนี้ นายหน้าจะพาแรงงานแต่ละคน/ กลุ่มไปพบนายจ้างตามบ้าน/ สถานประกอบการต่าง ๆ ด้วยรถแท็กซี่ แรงงานบางคนมาถึงเมืองไทยแล้วแต่ยังไม่มีนายจ้างรับเข้าทำงาน โกเชื่องเชื่องก็จะต้องไปติดต่อหานายจ้างให้ และนำแรงงานที่พักอยู่ที่บ้านเช่าของตนเองนั้นไปส่งให้ การหานายจ้างได้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ เป็นสิ่งที่นายหน้าต้องทำเพื่อไม่ได้เสียค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดู และเสียเวลาในการเลือกซื้อของจากเมืองไทยไปขายที่เวียดนาม

ต่อประเด็นภารกิจและความรับผิดชอบของนายหน้า บ่าตุเอวียนนายหน้ายุคแรกกล่าวกับผู้เขียนทั้งสองคนเป็นภาษาเวียดนามว่า¹⁷ “การเป็นนายหน้าต้องรับผิดชอบทั้งหมด จนเขากลับมา (ที่เวียดนาม) หากมีปัญหาในการทำงาน เราต้องเข้าไปแก้ไข หรือไปพาเขากลับ” บ่าตุเอวียนยังเล่าอีกว่า¹⁸

การพาคนไปทำงาน 4-5 คน ใช้เวลาทำงานถึง 2-3 วัน จึงจะได้ นายจ้างครบ กว่าจะได้เงิน บางครั้งก็ขาดทุน เพราะค่าใช้จ่ายในการพาไปทำงานก็สูง บางครั้งก็โดนโกง เพราะก๋ว่าจะได้เงินก็ต้องให้แรงงานได้รับเงินเดือนก่อน เมื่อได้รับเงินเดือนแล้ว ก็เปลี่ยน นายจ้าง และหายหน้าไปก็มี

เมื่อแรงงานได้งานแล้ว แต่อยู่กับนายจ้างไม่ได้ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใดก็ตาม นายหน้าก็ต้องพาออกมาจากสถานประกอบการนั้นแล้วหางานให้ใหม่ แต่นั่นต้องไม่ใช่อยู่เป็นเวลานานนับเดือนถึงจะมาบอกให้นายหน้าหางานให้ใหม่ บ่าตุเอวียนกล่าวต่อ โดยจับใจความเป็นภาษาไทยได้ว่า¹⁹ “พาคนไปทำงาน ต้องดูแลหมด หากเขาอยู่ไม่ได้ 2-3 วัน เราก็ต้องพาเขาออกมา แล้วหางานให้ใหม่ แต่ถ้าเขาอยู่นานแล้ว เป็นเดือน ๆ อยู่ไม่ได้ มันก็เรื่องของเขา” หมายความว่า การอยู่นานขนาดนั้น ไม่ใช่ปัญหาของนายหน้าในการจัดหา นายจ้างและงานที่เหมาะสมแล้ว แต่เป็นปัญหาของตัวลูกจ้างกับงาน และนายจ้างเอง

ความรับผิดชอบของนายหน้ายุคแรกอย่างบ่าตุเอวียนเป็นระเบียบทางสังคมของนายหน้าแห่งอำเภอกวังจาง นายหน้ารุ่นต่อ ๆ มาก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อสูง สิ่งนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางสังคมของนายหน้ากับแรงงานข้ามชาติที่ลึกซึ้ง ซึ่งยึดโยงด้วยความเป็นญาติและความเป็น (คนใน) ย่าน (เดียวกัน) ซึ่งแน่นอนว่าด้วยค่าตอบแทนอันน้อยนิด นายหน้านอกกระบบต้องแบกภาระและความรับผิดชอบต่อเกินกว่าการเป็นนายหน้าอย่างเป็นทางการ/ ในระบบที่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร แต่มีความรับผิดชอบต่อ น้อยกว่านายหน้านอกกระบบ กล่าวคือเมื่อส่งแรงงานไปถึงสถานที่/ ตัวของ นายจ้างตามสัญญาแล้วก็ไม่ต้องรับผิดชอบต่อกลับเพื่อเปลี่ยนนายจ้างเพราะ แรงงานอยู่ไม่ได้อีก

นอกจากนี้ บนความสัมพันธ์ในระบบมีข่าวให้ได้ยินอยู่บ่อยครั้งว่า บริษัทจัดหางาน (นายหน้า) ฉ้อโกงแรงงาน ในขณะที่การเป็นนายหน้านอกกระบบ

ในกรณีของชาวกวิงจางนั้นแตกต่างกันอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ คนที่ถูกฉ้อโกงมักเป็นนายหน้า แทนที่จะเป็นแรงงาน อย่างไรก็ตาม นายหน้าจึงมีการเรียนรู้ที่จะ “เลือกคน” ที่จะพาไปเป็นแรงงานในเมืองไทย ด้วยเหตุนี้ ในระยะหลัง ๆ นายหน้าจะเลือกคนที่คุ้นเคยหรือเป็นคนที่มีที่มาที่ไป ไม่ว่าจะเป็นญาติ เพื่อนบ้าน หรือคนในย่านเดียวกัน สิ่งนี้ช่วยแก้ปัญหาการที่นายหน้าถูกแรงงานโกง ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้ว กระนั้นก็ตาม ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2010 หน้าทีของนายหน้าในการหางานให้แรงงานทำเริ่มลดลงไป เพราะพวกเขามีงานประจำทำ และมีเครือข่ายในประเทศไทยแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องใช้บริการหางานทำของนายหน้าอีกต่อไป นายหน้าจึงทำหน้าที่เพียงแค่พาข้ามแดนจากกวิงจางไปจนถึงสถานีขนส่งของจังหวัดสันติเท่านั้น

แม้ชาวเวียดนามได้งานนอกระบบทำในเมืองไทยแล้ว เพื่อความอยู่รอดและอยู่ดีในการเป็นแรงงานนอกระบบ นอกเหนือจากการสร้างเครือข่ายกับบริษัทผลิตและจัดจำหน่ายเครื่องนุ่มห่มแล้ว พวกเขา仍需สร้างเครือข่ายกับเจ้าหน้าที่รัฐด้านความมั่นคง รวมทั้งกับบริษัทผู้พาแรงงานข้ามแดนไปต่ออายุการได้รับการยกเว้นการตรวจลงตราวีซ่า (ประทับตราพาสปอร์ตเพื่ออยู่อาศัยต่อในประเทศไทย หรือ “ติดต่อ” ซึ่งเป็นคำที่แรงงานชาวกวิงจางใช้) อีกด้วย แต่เนื่องจากสิ่งเหล่านี้อยู่นอกเหนือจากขอบเขตของบทความนี้ผู้เขียนจึงไม่ขอกล่าวถึง

สรุปและอภิปรายผล

บทความนี้มีข้อค้นพบที่สำคัญ 5 ประเด็นคือ **ประเด็นแรก** จากการปฏิบัติการทางการค้าภายใต้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ด้วยนโยบายโดยอ้อม ของประเทศเวียดนามและการเปลี่ยนสนาามรบเป็นสนาามการค้าของประเทศไทย คือเงื่อนไขที่สำคัญในการทำให้เกิดการเชื่อมโยงกัน (connectivity) ทางเศรษฐกิจและสังคม การเคลื่อนที่ (mobility) ของผู้คน สิ่งของ และเงินตรา นอกระบบเศรษฐกิจข้ามชาติ กระนั้นก็ตาม เสรีนิยมใหม่ไม่ใช่เงื่อนไขเดียวที่

ทำให้เกิดการเคลื่อนที่ดังกล่าว ทว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจของการเคลื่อนย้ายแรงงาน สิ่งของ และเงินตรายังถูกยึดโยง (embedded) ไว้กับเครือข่ายทางสังคมข้ามชาติที่ “ลอดรัฐ” (creeping state) ที่ซึ่งระเบียบของการข้ามแดนถูกสร้างขึ้นภายใต้การจัดการของชาวเวียดนามในประเทศไทย เวียดนามให้ยืมเสียงในประเทศเวียดนาม นายหน้าชาวเวียดนาม เจ้าหน้าที่รัฐ และเจ้าของธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่รับแรงงานเข้ามาทำงาน คนเหล่านี้ที่ไม่ได้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่สูงส่งแต่ประการใด เรียกได้ว่าเป็นเครือข่ายและปฏิบัติการของคนธรรมดาที่มาจากเบื้องล่าง (from below)

ประเด็นที่สอง เกี่ยวข้องกับนายหน้าผู้มีปฏิบัติการสำคัญต่อการส่งออกแรงงานข้ามชาติ กระบวนการกลายเป็นนายหน้าคือกระบวนการสะสมและแปลงทุนต่าง ๆ นายหน้ารุ่นเก่าเน้นทุนทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับความเป็นไทย ทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายข้ามชาติในประเทศไทยที่อยู่บนความสัมพันธ์ฉันท์ญาติ เช่น บ่าสาและ บ่าตุเอวียน เป็นต้น ส่วนเครือข่ายของนายหน้ารุ่นหลัง ๆ ไม่ได้อยู่บนความสัมพันธ์ฉันท์ญาติ แต่ขยายเป็นความสัมพันธ์กับคนในย่าน (อำเภอกวังจางและอำเภอใกล้เคียง) พวกเขาจึงต้องใช้ทุนอย่างอื่นในการสร้างเครือข่าย เช่น โกเซื่องเซื่องใช้ทุนมนุษย์ (ความมีไหวพริบ) ทุนทางสังคม (เครือข่ายนายจ้างไทยที่หลากหลาย) ในขณะที่แอมฮวีดาด ใช้ทุนมนุษย์และทุนทางวัฒนธรรมเป็นหลัก (มีคำพูดน่าเชื่อถือ ใจกว้าง และช่วยเหลือคนอื่น ไม่โลภ) เขาเป็นนายหน้าที่มีบาร์มี เขาให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าผลประโยชน์ระยะสั้น นอกจากนี้เขายังมีทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายที่กว้างขวางและสามารถสร้างเครือข่ายสายญาติในเมืองไทยได้ด้วย เพราะเขามีพี่เขยเป็นคนไทย

ประเด็นที่สาม ความเป็นผู้หญิงของนายหน้าในยุคแรก ไม่เพียงแต่เฉพาะงานที่เป็น “เหวียกหลักหวัด” (งานจุกจิก) ที่โดยแนวจริต (habitus) ผู้ชายเวียดนามมักไม่ทำ แต่เพราะงานประเภทนี้วางอยู่บนความไว้นื้อเชื่อใจว่า จะไม่มีการนำแรงงานไปขาย การล่องละเมิดทางเพศ อีกทั้งแรงงานก๊วจาง

ในช่วงทศวรรษ 1990 ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง การเดินทางร่วมกับนายหน้าผู้หญิง เป็นเรื่องที่ครอบครัวไว้วางใจมากกว่าการให้เดินทางกับผู้ชาย นอกจากนี้ แม้มีแรงงานผู้ชายเพิ่มมากขึ้นในสัดส่วนพอ ๆ กับผู้หญิง แต่การเดินทางไปกับนายหน้าผู้หญิงสำหรับแรงงานที่เพิ่งไปทำงานในประเทศ ก็ยังรู้สึกอุ่นใจกว่า อย่างไรก็ตามก็ยังมีความกังวลด้านวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ “ความเป็นผู้หญิงเวียดนาม” ซึ่งโดยอุดมคติของจื้อ ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงและความเจริญในเศรษฐกิจของครอบครัวเทียบเท่าผู้ชาย เจื่อนไซดงกล่าวเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกระบบข้ามชาติของแรงงานชาวเวียดนาม ด้วยเหตุนี้ เราจึงพบว่าแรงงานที่เคลื่อนที่ไปมาระหว่างไทย-เวียดนาม ในช่วงสองทศวรรษ 1990 ถึง 2000 แทบทั้งหมดเป็นผู้หญิง นอกเหนือไปจากเจื่อนไซด้านอุดมคติของจื้อแล้ว การย้ายถิ่นดังกล่าวอาจตีความได้ว่าเป็นลักษณะการย้ายถิ่นด้วยบทบาททางเพศ (gendered migration) แต่กระนั้นก็ตาม ตั้งแต่กลางทศวรรษ 2000 มีทั้งผู้หญิงและชายย้ายถิ่นมาประเทศไทย ในสัดส่วนพอ ๆ กัน เนื่องจากการเป็นแรงงานนอกระบบเป็นเงื่อนไขที่ทำให้สามี-ภรรยา ญาติพี่น้อง และคนสนิท สามารถไปทำงานในที่เดียวกันได้ ผู้ชายเริ่มเป็นแรงงานข้ามชาติและฝึกฝนทำงานเย็บผ้า ที่เดิมเป็นงานของผู้หญิง (อย่างไรก็ดี ผู้เขียนจะไม่ขยายความในประเด็นนี้ เนื่องจากอยู่นอกขอบเขตของบทความนี้)

นอกจากแรงงานมีที่เป็นผู้ชายแล้ว ตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 2010 เป็นต้นมา ก็เริ่มมีนายหน้าที่เป็นผู้ชาย ทั้งนี้โดยมีสาเหตุจาก 1) การเกิดขึ้นของแรงงานผู้ชาย ต่อมาแรงงานผู้ชายได้พัฒนาตนเองไปเป็นนายหน้า 2) โดยแนวจริต (habitus) ผู้ชายเวียดนามมีความอึดอัดต่อการรับคำสั่งของผู้หญิง พวกเขาสบายใจมากกว่าหากนายหน้าเป็นผู้ชาย การมีนายหน้าผู้ชายจึงมาเติมเต็มช่องว่างทางวัฒนธรรมที่ในบางเงื่อนไขผู้หญิงไม่สามารถทำได้ตึ๊ง 3) งานของนายหน้ามีความจุกจิกน้อยลง กล่าวคืองานให้แรงงานทำและประกันตัวแรงงานเมื่อถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมไม่ได้มีอีกแล้ว นายหน้าเพียงแต่ทำหน้าที่พาแรงงานข้ามแดนให้ถึงจังหวัดสินติเท่านั้น

ประเด็นที่สี่ เกี่ยวข้องกับระเบียบทางสังคมของการเป็นนายหน้า นอกระบบ ซึ่งแน่นอนว่าไม่มีสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษร ทว่าทุนทางสังคม และวัฒนธรรมของนายหน้าที่ถูกยึดโยงไว้กับเครือข่ายทางสังคมบนฐาน ความเป็นญาติ เพื่อนบ้าน และความเป็นย่าน เป็นหลักประกันที่ดีกว่าสัญญาลายลักษณ์อักษรในการนำแรงงานข้ามแดนไปยังสถานประกอบการด้วยความปลอดภัยจากการจับกุมโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ประเด็นที่น่าสนใจคือ ทั้ง ๆ ที่นายหน้ามีบทบาทสำคัญในการสร้างสรรค์ระเบียบทางสังคม แต่ระเบียบที่ยึดโยงกับสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวนั้นกลับไม่เปิดช่องให้นายหน้าเอาเปรียบ และ/ หรือคดโกงแรงงานได้ ยิ่งไปกว่านั้น นายหน้ากลับมีภาระหนักและมีความรับผิดชอบมาก เป็นการทำงานที่ทั้งเสี่ยงต่อการถูกจับกุมและทั้งขูดรีดแรงงานตนเอง ไม่คุ้มค่า หากไม่นับว่าการเดินทางคือโอกาสในการหิวสินค่า ไทยมาขายที่เวียดนาม ข้าราชการนายหน้านั้นเองที่ถูกแรงงานโกงค่าบริการ จนบางรายต้องเลิกอาชีพนี้ไปเลยก็มี

สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า บางครั้งในเครือข่ายก็มีด้านลบคือมีการคดโกงกัน ในบางเงื่อนไขเรื่องเงินมีความสำคัญกว่ามิติด้านสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากเครือข่ายทางสังคมของนายหน้าในยุคแรก ยังมีลักษณะเปิดให้คนที่ไม่ใช่ญาติ เพื่อนบ้าน และคนในย่านเดียวกันข้ามมาได้ ทำให้นายหน้าถูกคดโกงจากแรงงาน ดังนั้น การนำเครือข่ายดังกล่าวไปยึดโยงอยู่กับความเป็นญาติ เพื่อนบ้าน และความเป็นย่าน ก็แก้ปัญหการถูกคดโกงได้มาก แต่กระนั้นก็ตาม เพราะเป็นเครือข่ายของกลุ่มที่มีความใกล้ชิดกัน นายหน้าจึงไม่สามารถคิดค่าบริการได้สูงนัก เมื่อเปรียบเทียบกับบริการที่ให้แก่แรงงานแล้ว ดูไม่ค่อยมีความสมเหตุสมผล (irrationality) หากไม่นับว่าได้มีโอกาสนำสินค่าหนีภาษีจากประเทศไทยมาขายที่แหล่งปลายทางพร้อมๆ กับการเป็นนายหน้าส่งออกแรงงาน นายหน้าไม่ว่ารุ่นใดจึงทำงานบนการขูดรีดตัวเอง (self exploitation) ด้วยการใช้ตรรกะทางวัฒนธรรม (cultural logic) ที่ยึดโยงอยู่กับความเป็นญาติ เพื่อนบ้าน และความเป็นย่าน

เชิงอรรถ

- ¹ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “เศรษฐกิจนอกระบบของเครือข่ายสังคมข้ามชาติของแรงงานชาวเวียดนามในประเทศไทย”ทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ด้วยจริยธรรมการวิจัย ผู้เขียนจำเป็นต้องปกปิดชื่อ หน่วยงาน และสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดกฎหมาย และต้องใช้นามสมมติกับแรงงานข้ามชาติ นายหน้า ชื่อด้านชายแดนของไทยที่เกี่ยวข้องกับการอนุญาตให้แรงงานเวียดนามเข้าประเทศ หน่วยงานราชการที่รับสินบน รวมทั้งชื่อสถานที่ตำบล อำเภอ และจังหวัดที่แรงงานเวียดนามนอกระบบในประเทศไทยอาศัยอยู่ รวมทั้งชื่อจริงหมู่บ้านและอำเภอในเวียดนาม อันเป็นสถานที่ต้นทางของแรงงานชาวเวียดนาม
- ² หล่างถายลาน (Làng Thái Lan-หมู่บ้านไทยแลนด์) ไม่ใช่ชื่อที่เป็นทางการของหมู่บ้าน แต่เป็นชื่อที่เป็นฉายาที่คนในละแวกนั้นเรียก “ติดปาก” หมู่บ้านไทยแลนด์เป็นหมู่บ้านที่มีอยู่หลายสิบแห่งกระจายอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือและภาคกลางตอนเหนือของประเทศเวียดนาม หมู่บ้านเหล่านี้ถูกตั้งมาเพื่อนำกลุ่ม “เวียดนามเหี้ยมโหดเถื่อน” (ชาวเวียดนามที่อยู่นอกประเทศที่อพยพกลับปีตุลุมิ) จากประเทศไทยมาไว้รวมกัน เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการผู้อพยพกลับปีตุลุมิโดยรัฐบาลเวียดนาม หมู่บ้านไทยแลนด์ทุกแห่งมีชื่ออย่างเป็นทางการแต่คนมักไม่เรียกกันอย่างไรก็ดี ยังมีหมู่บ้านไทยแลนด์บางแห่งก็มีชื่อที่ถูกเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ “หล่างเวียดนามเอ้อถายลาน (Làng Việt Kiều ở Thái Lan)” “หล่างถาย” (Làng Thái-หมู่บ้านไทย)” หรือ “ผ้อถาย (Phó Thái-เมืองไทย)”
- ³ คาดว่าน่าจะจัดพิมพ์ประมาณปี 2555-2556 เพราะมีการใช้สถิติอ้างอิงในปี 2554 เป็นส่วนมาก
- ⁴ ข้อมูลจากการทำงานภาคสนามในย่านการผลิตเครื่องนุ่งห่ม ในจังหวัดสันติ ที่มีผู้ประกอบการอุตสาหกรรมผลิตเครื่องนุ่งห่มขนาดกลางและขนาดย่อมนับร้อยราย
- ⁵ โดยข้อเท็จจริงจากงานวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาของผู้เขียน คนที่กลับไปเยือนเมืองไทยคนแรกของหล่างถายลาน คือ “บักเฮิน” (ผู้ชาย) แต่เป็นการลักลอบเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมาย และไม่ได้มีบทบาทในการเป็นนายหน้าพาแรงงานเวียดนามไปทำงานในประเทศไทย

- ⁶ แม้ว่าเวียดนามจะเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจจากวางแผนเป็นตลาดเสรี ภายใต้นโยบายที่เรียกว่า “โดย์เหม้ย” (Đổi Mới) ในเดือนธันวาคม 1986 ก็ตาม แต่สภาพความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป โดยเฉพาะในชนบทยังไม่พัฒนาแบบทันทีทันใด จากประสบการณ์ภาคสนามตั้งแต่ปี 2007 ที่มีการสนทนากับผู้คนจำนวนมากของนักวิจัย (ชาวไทย) พบว่ากว่าที่ชาวบ้านเวียดนามจะมีความเป็นอยู่ดีขึ้น คือกว่าที่พวกเขาจะมีข้าวและอาหารกินอิ่มในแต่ละมื้อ ก็อยู่ในช่วงปลายทศวรรษ 1990 แล้ว
- ⁷ สนทนากับบองซุย ผู้ใหญ่บ้านหวิงลอง (กลางถายลาน) เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2020 ณ บ้านองสงาง หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดเวียดนาม
- ⁸ สนทนากับโกตึงเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2562 ที่บ้านของเธอ ณ หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว เวียดนาม
- ⁹ หากแบ่งภาคตามลักษณะทางวัฒนธรรมแบบกว้าง ๆ เวียดนามมักถูกแบ่งเป็นภาคเหนือกับภาคใต้ วันหาว ถือว่าอยู่ในเขตวัฒนธรรมภาคเหนือ
- ¹⁰ สนทนากับแอมฮวีดาด ณ วันที่ 15 พฤศจิกายน 2562 ที่บ้านของเขา ณ คอมมูนชวนคาง อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ประเทศเวียดนาม
- ¹¹ อ้างแล้ว
- ¹² เดินทางร่วมกับแอมฮวีดาด (นายหน้า) และแรงงานนอกระบบข้ามชาติ ข้ามแดนจากอำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ไปจนถึงด่านชายแดนสปป.ลาว-ไทย และกลับมาจนถึงอำเภอกวิงจาง ในระหว่างวันที่ 15-18 พฤศจิกายน 2562
- ¹³ อ้างแล้ว
- ¹⁴ สังเกตการณ์และสนทนากับโกเซียงเซียง เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2019 [2562] ณ หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ประเทศเวียดนาม
- ¹⁵ สนทนากับแองลี เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม 2019 [2562] ณ ร้านขายของชำของแองลี หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ประเทศเวียดนาม
- ¹⁶ สนทนากับครอบครัวเจ้าของรถจักรยาน จากจังหวัดไชยะ (นามสมมติ) สปป.ลาว ถึงวันหาว เวียดนาม เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2019 [2562]
- ¹⁷ สนทนากับบ่าตูเอวียนเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2019 ที่บ้านของเธอ ณ หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ประเทศเวียดนาม
- ¹⁸ สนทนากับบ่าตูเอวียนเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2019 ที่บ้านของเธอ ณ หล่างถายลาน อำเภอกวิงจาง จังหวัดวันหาว ประเทศเวียดนาม
- ¹⁹ อ้างแล้ว

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ตะวัน วรรณรัตน์. 2014. การศึกษาเศรษฐกิจนอภาคทางการในประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 34(1), 137-160.
- ฝ่ายสารสนเทศ กลุ่มงานพัฒนาระบบควบคุมการทำงานของคนงานต่างด้าว สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน. 2563. สถิติจำนวน คนต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงาน คงเหลือที่วราขอาณาจักร ประจำ เดือนมีนาคม 2563. สืบค้นจาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/cfd5266a7529106b9fdd751603d77d31.pdf, (27 พฤษภาคม 2563).
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (ม.ป.ป.). *แผนปฏิบัติการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมรายสาขา: อุตสาหกรรม สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม.

ภาษาอังกฤษ

- Bartram, D., Poros, M. V., & Monforte, P. 2014. *Key Concepts in Migration*. London, Thousand Oakes, New Delhi and Singapore: SAGE Publications Ltd.
- Belanger, D., & Wang, H.-z. 2013. Becoming a Migrant: Vietnamese Emigration to East Asia. *Pacific Affairs*, 89(1), 31-50.
- Chen, M. 2005. Rethinking the Informal Economy: From Enterprise Characteristics to Employment Relations. In N. Kudva & L. Beneria (Eds.), *Rethinking Informalization: Poverty, Precarious Jobs and Social Protection*. (pp. 28-43): Cornell University Open Access Repository.

- Chen, M. A. 2007. *Rethinking the Informal Economy: Linkages with the Formal Economy and the Formal Regulatory Environment*, WIDER Research Paper.
- Chen, X. 2005. *Magic Or Myth?: Social Capital and Its Consequences in the Asian, Chinese, and Vietnamese Contexts*. Chicago: University of Illinois at Chicago.
- Horodnic, I., Rodgers, P., Williams, C., & Momtazian, L. (2017). Introduction. In I. Horodnic, P. Rodgers, C. Williams & L. Momtazian (Eds.), *The Informal Economy: Exploring Drivers and Practices*. New York: Routledge.
- Koslowski, R. 2005. International Migration and the Globalization of Domestic Politics: A Conceptual Framework. In R. Koslowski (Ed.), *International Migration and Globalization of Domestic Politics*. (pp. 5-32). London and New York: Routledge.
- Nguyen, N. H., & Walsh, J. (2014). Vietnamese Migrant Workers in Thailand- Implications for Leveraging Migration for Development. *Journal of Identity and Migration Studies*, 8(1), 68-94.
- Steven J. Gold. 2005. Migrant Networks: A Summary and Critique of Relational Approaches to International Migration. In M. Remeo & E. Margolis (Eds.), *The Blackwell Companion to Social Inequalities*. (pp. 257-285). Malden, Oxford and Carlton: Blackwell Publishing Ltd.

